

KRÍZA KAPITALIZMU, GLOBALIZÁCIA A POST-INDUSTRIÁLNY VÝVOJ SPOLOČNOSTI A ICH VPLYV NA POLITICKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU

Pavol Korec, Vojtěch Przybyla

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja, mail: pavol.korec@uniba.sk, vojtech.przybyla@uniba.sk

Abstract: In Slovakia during the crisis of capitalism, the shift state from industrial to post-industrial stage and the operation of the processes of globalization we observe the growth of tensions and conflicts. Globalization has been discussed in the professional literature for quite a while. All the authors dealing with globalization accept that globalization brings significant regional differentiation. We often witness protests and conflicts in the background of which less educated and less flexible workers are unsatisfied. For these people new changes bring a fall in living standards, existity uncertainty and, to some extent, the allocation of full participation in the life of state. This discontent of the ever increasing number of people affected by societal development allows us to understand, even a few years ago, a difficult renaissance of xenophobia, expansive nationalism, leftitious and right-wing radicalism, invasive extremism and intolerant religious conflicts. Solution of this situation is challenging, so far we can only accept the finding: “With new times, new challenges come in, the solution requires new approaches and ways of thinking. Not every individual, especially not the local ‘grounded’ and the knowledge ‘drained’; is, however, willing to sail into the challenging depths of global postmodern times. This situation seeks to take advantage of a number of political bodies, institutions or ‘oriented’ individuals for their own the purpose and political goals.”

Keywords: crisis of capitalism, globalisation, post-industrial stage, regional disparities, political parties, nationalism

1 ÚVOD

Rozdiely medzi bohatými a chudobnými regiónmi zostávajú aj naďalej jedným z najväčších problémov Európy, keďže pokusy o realizáciu celého radu opatrení o zmiernenie týchto rozdielov mali doteraz len obmedzený vplyv. Toto konštatovanie platí veľmi jednoznačne aj pre Slovensko. V médiách, ale aj v odborných prácach sa často veľmi kriticky poukazuje na tento pretrvávajúci jav, pričom sa veľa kritiky dostáva aj jednotlivým slovenským vládam po roku 1993, ktoré sú obviňované z nezájmu o tento problém a z určitej sterility prístupov k jeho riešeniu.

Treba pripomenúť, že Slovensko nie je nejakou výnimkou v hodnotení riešenia regionálnych disparít v rámci post-komunistických krajín strednej a východnej Európy. Ako hovorí Kinoshian (2019): „Malé mestá v periférnych oblastiach a k nim inklinujúce regióny sú často hodnotené ako ‚lúzeri‘ (porazení) v súčasnej globalizujúcej sa svetovej ekonomike a sú často považované za záťaž pre vnútroštátne mechanizmy prerozdelenia zdrojov“.

Marginalizácia, ambivalencia a beznádej pri vyhliadke nájsť si dobré zamestnanie viedli v periférnych regiónoch Európy, vrátane Slovenska, k rastúcej popularite skepticizmu o legitímnosti Európskej únie a k rozčarovaniu z vlády, tradičných politických strán a všeobecne mechanizmov parlamentnej demokracie. Dôvodov prečo sa rozmáha tento skepticizmus je viac. Napríklad, európske štáty a európski politici predovšetkým, sú všetci v zajatí vlastných volebných agend (dnes aktuálne volením predstaviteľov Európskej únie, pred pár týždňami „klasických“ európskych, k tomu všetkému už veľmi únavný „Brexit“, v jednotlivých štátoch potom parlamentných národných, regionálnych, obecných a iných a iných) a menej pozornosti venujú tomu čo sa deje napr. vo svete ekonomiky. V Európe je stále pred voľbami. Ak nie sú v niektorom zo štátov EÚ (na začiatku marca minulého roku boli napr. v Taliansku; Berlusconi sa vracia, EÚ by mala ochraňovať trhy práce v Taliansku?), tak sú tu spomínané európske, ak nie tie, tak regionálne a obecné. Ak nemajú práve voľby v Nemecku, tak sú vo Francúzsku, potom v Česku, a stále niekde a víťazstvo v nich je vždy prioritou. A keď je po voľbách, potom sa päť až desať mesiacov venujeme zostavovaniu novej vlády (Nemecko, Česko), ktorá má stále problémy udržať sa pri moci a pochopiteľne niekedy tá vláda aj padne (Rakúsko 2019). Navyše my sa tu v Európe stále len hádame o imigrantských kvótach, rodovej nerovnosti, rovnakej kvalite potravín, legitímnosti manželstiev rovnakého pohlavia, spôsoboch prerozdelenia eurofondov, európskych alebo lokálnych národných konfliktoch (spomínaný brexit, Katalánsko, vývoj demokracie v Česku, Maďarsku, Poľsku a na Slovensku, prijímanie Srbska do EÚ a pod.). Nie že by toto neboli dôležité veci, ale je toho veľa a treba k tomu pristúpiť inak. Samozrejme, otázka ale znie, ako?

Baláž (2018) ukazuje príklad Číny, ktorý samozrejme nie je pre Európsku úniu a jej štáty prijateľný v takejto forme, ale obsahuje niekoľko inšpiratívnych myšlienok. Prezident Číny Si Ťin-pching sa obklopil mladšími, prevažne v zahraničí vzdelanými technokratmi, vyhlásil tvrdý boj proti korupcii, eliminoval viacerých zaslúžilých komunistických funkcionárov a Čína napreduje. Čínsky prezident Si Ťin-pching bude môcť vládnuť doživotne. Čínsky parlament schválil zmenu ústavy, z ktorej sa odstráni klauzula obmedzujúca výkon funkcie prezidenta na 10 rokov. Návrh na zmenu prešiel podľa očakávania hladko. Od bezmála 3000 delegátov prišli len dva hlasy proti a traja delegáti sa hlasovania zdržali. Schválené ústavné zmeny umožnia prezidentovi Si Ťin-pchingovi zotrvať vo funkcii aj po vypršaní druhého funkčného obdobia v roku 2023. USA, Európska únia a čínska opozícia prezidenta kritizujú, že jeho pôsobenie na čele krajiny je sprevádzané návratom kultu osobnosti. V Číne je však prezident stále nesmierne populárny, okrem iného aj vďaka svojmu razantnému boju proti korupcii. Všeobecne sa akceptuje konštatovanie, že o budúcnosti krajiny jednoznačne rozhodne kvalita univerzít, výskumu a vývoja. Čína dáva

do vzdelávania 2,5 % HDP, Európska únia 2,1 % a Slovensko 0,5 %. Štruktúra absolventov v Číne jednoznačne smeruje na budúce strategické odvetvia ekonomiky, zatiaľ čo u nás už 20 rokov len diskutujeme o tom čo to naši študenti vlastne študujú a prečo, bez toho, aby sa niekto vážne zamýšľal nad ich uplatnením. Dnes je už prakticky v celej Ázii, nielen v Číne, celkom zrejmy príklon k ekonomickým riešeniam a odklon od politických a ideologických fenoménov. Človek v Ázii, ale už aj v Afrike vrátane politikov, si povie „čo máme z toho, čo si myslia a ako nazerajú na problém Európska únia a USA, keď robotu nám dá Číňan. Pri porovnávaní toho čo sa deje v Európe, na Slovensku a v Číne je teda asi celkom legitímna otázka „Aká je perspektíva Európskej únie, aká je perspektíva Slovenska, čo vlastne chceme dosiahnuť?“

K štruktúre predkladaného príspevku ešte dve poznámky v úvode. Podľa klasickej teórie vývoja spoločnosti 19. storočia, začali najdôležitejšie spoločenské zmeny, modernizmus, v dôsledku spoločného pôsobenia francúzskej revolúcie a priemyselnej revolúcie. Súhlasíme s názorom Holtona (2006), ktorý hovorí, že podľa spoločenskej teórie konca 20. storočia sú súčasné dôležité spoločenské zmeny výsledkom post-industriálneho vývoja ekonomiky a globalizácie. Autorizáciu druhej poznámky je potrebné pripísať Kellerovi (2007). Podľa tohto autora, a samozrejme nielen podľa neho, ekonomika dnes neexistuje už len ako jedna zo spoločenských oblastí so svojou špecifickou racionalitou, svojimi zákonmi a nástrojmi. Zahrňuje a hodnotí už každé ľudské jednanie. Ekonomická teda už nie je v tejto perspektíve len pevne ohraničená oblasť ľudskej existencie, ale vzťahuje sa v zásade na všetky formy činnosti človeka a ľudského správania všeobecne. Tento postup kolonizácie spoločnosti ekonomikou je skutočným jadrom postmodernizmu, ktorého kľúčovou témou je práve globalizácia. Potrebným zhodnocovaním peňazí majú slúžiť ako všetky funkčne diferencované sektory spoločnosti, tak aj všetky individuálne stratégie jednotlivcov. Rovnováha medzi sociálnom na jednej strane a ekonomikou na druhej strane sa tak nebezpečne vychýľuje v neprospech prvej zložky a spoločenský trh sa mení v akýsi stály ekonomický tribunál oprávnený posudzovať opodstatnenosť existencie akejkolvek spoločenskej inštitúcie a správnosť a úspešnosť akejkolvek ľudskej aktivity.

2 KRÍZA KAPITALIZMU

Dnešnú podobu kapitalizmu kritizuje kdekto už dlho, veľmi intenzívne sa táto kritika objavuje najmä po roku 2009, keď vo svete naplno prepukla hospodárska kríza. (Lubelcová, 2012; Stiglitz, 2012; Bremner, 2014; Raworth, 2018; Kiyosaki, 2018; Dalio, 2019 a iní). Nožnice medzi najbohatšími a zvyškom populácie sa stále roztvárajú, čo platí v globálnej mierke i v mierke národných štátov. Hranice medzi politikou a biznisom sa rozmazávajú, možno povedať strácajú, pravidlá hry určujú tí, ktorí podľa nich potom hrajú a výrazne z nich ťažia (politici, biznismeni, finančníci). Svet sa zmenil na jednu veľkú marketingovú arénu, ktorá ľuďom vnucuje veci, o ktorých predtým netušili, že ich k niečomu potrebujú. Ekonomika kolonizovala život spoločnosti i všetkých jednotlivcov. Dnes sa už aj úspešnosť života bežné-

ho človeka posudzuje podľa toho ako je úspešný v zarábaní peňazí, v akom dome/byte býva, v akom aute sa vozí, kde a koľkokrát do roka chodí na dovolenku, čo si oblieka a pod. Niečo v tom kapitalizme podľa všetkého zašlo príliš ďaleko, systém začínajú kritizovať už aj tí, ktorých vyniesol na vrchol a ekonomicky sú veľmi úspešní.

Jednoznačne svet stojí na križovatke a dnes sa ľudia z rôznych politických, ideologických a aj ekonomických systémov buď dajú dohromady a premenia dnešný kapitalistický systém tak, aby pomyselný koláč spoločného bohatstva nielen stále rástol, ale aby aj bol spravodlivo prerozdeľovaný alebo necháme nech systém padne s netušenými dôsledkami pre všetkých, aj pre bohatých (Raworth, 2018).

Ak by sme to chceli povedať jednoduchšie, je tu obava z veľmi blízkeho veľkého problému. Všade naokolo, v globálnej, národnej i lokálnej mierke, je vidieť veľkú nespokojnosť, hnev a tendencia uchýliť sa do náručia politických populistov a hazardérov nachádzajúcich sa napravo aj naľavo politického spektra, ak má vôbec dnes ešte význam hovoriť naľavo vs. napravo (USA, Veľká Británia, Taliansko, Venezuela, Maďarsko, Česko, Slovensko,...). Pri politických stranách, donedávna platilo jedno z ich základných delení na ľavicové a pravicové, pričom ich základný rozdiel bol v tom, že ľavicové strany vo svojich programoch kládli dôraz na zamestnancov a ich požiadavky (i) a preferovali významné zasahovanie štátu do ekonomiky a sociálnej oblasti (ii), pravicové strany naopak, kládli dôraz na zamestnávateľov a ich podmienky pre podnikanie (i) a odporúčali minimálne zásahy štátu do ekonomiky a sociálnej oblasti (ii). Dnes, keď sa do programov politických strán dostáva čoraz viac populizmu sa uvedené rozlišovanie politických strán stráca.

A nielen ekonómovia, ale aj čo len trochu rozhladení politici a samozrejme aj regionálni sociológovia vedia, resp. sú presvedčení, že rozpoltená a rozhnevaná spoločnosť neustojí ďalšiu ekonomickú krízu, ktorá skôr či neskôr určite príde. Konštatovanie, že kapitalizmus na „západe“ zlyháva, zlyháva teda tam, kde sa zrodil, sa opiera o notoricky známu skutočnosť, že nerovnosť príjmov stúpa do podoby, ktorú si pred 50 rokmi nikto nevedel ani predstaviť a nepokojnosť a agresivita veľkého podielu postihnutých sa už zdá nezvládnuteľná.

Čísla sú jednoducho skľučujúce, poznáme ich v rôznych podobách. Napr. traja najbohatší Američania (Jeff Bazos, Bill Gates a Warren Buffett) spoločne disponujú majetkom väčším než dolných 50 percent ich amerických spoluobčanov. Alebo, podľa pravidelných šetrení organizácie Oxfam sa majetok svetových miliardárov zvyšuje každým rokom o 13 percent. V roku 2015 sa spoločný majetok 61 najbohatších ľudí na svete rovnal majetku chudšej polovice obyvateľov planéty, o rok neskôr už stačilo len 43 multimiliardárov na tento pomer a v roku 2017 sa okruh zúžil už len na 26 najmajetnejších (Dalio, 2019).

Vysvetlení, resp. zdôvodnení, prečo sa „nožnice stále otvárajú“ je veľa, ale viac alebo menej všetky vysvetlenia sa stretávajú v štyroch príčinách, ktoré dobre objasnil Kiyosaki (2018). Ten hovorí, že existujú štyri hlavné príčiny prečo je priepasť medzi bohatými a strednou vrstvou a chudobnými taká veľká, a stále sa zväčšuje.

Prvým dôvodom je podľa neho **globalizácia**, ktorá predovšetkým jej ekonomickou podstatou, podľa viacerých autorov, začala na začiatku 80. rokov 20. storočia významným pričinením politiky amerického prezidenta Ronalda Reagana a britskej

premiérky Margaret Thatcherovej (Soros, 2002; Šikula, 2006 a iní). Od uvedeného obdobia sa nielen rutinná, ale aj technologicky náročnejšia práca presúva do krajín s nízkou cenou pracovnej sily, teda to je rozhodujúci dôvod tohto presunu. Nielen Čína, India, Mexiko a Indonézia, ale aj Česko, Slovensko, Poľsko a Maďarsko a ďalšie krajiny sa stali „zlatou baňou“ pre majiteľov a akcionárov veľkých nadnárodných spoločností. Keďže nadnárodné spoločnosti vlastnia bohatí, teda spravidla výlučne príslušníci toho 1 % ľudí na vrcholci pomyselného rebríčka podľa bohatstva, výrazne zvyšujú svoje bohatstvo na tom, okrem iného, že zamestnávajú ľudí za nízky plat.

Druhým dôvodom je podľa citovaného autora **kleptokracia**. Existuje niekoľko definícií kleptokracie, ale dve nasledujúce tento pojem veľmi dobre objasnia. *Kleptokracia je forma vlády alebo zriadenia, v ktorom držiteľia moci zneužívajú celonárodné zdroje a v úzkej spolupráci s vybranými „podnikateľmi“ za pomoci rozsiahleho štátneho aparátu kradnú, je to vláda zlodejov.* Druhá definícia je stručnejšia, ale v podstate hovorí to isté čo prvá. *Kleptokracia je spoločnosť, v ktorej sa jej vládnuci predstavitelia obohacujú a upevňujú svoju moc na úkor všetkých ostatných.* Ku kleptokracii stačí uviesť už len dve poznámky. Zverejnený dlhý zoznam predsedov vlád a prezidentov, bývalých i súčasných, na zozname majiteľov účtov v daňových rajov napovedá, že do toho 1 % hore sa dostalo „vďaka“ kleptokracii niekoľko stoviek (tisícov?!) politikov a „podnikateľov“ (v zoznamoch Panama Papers sa objavili napr. mená bývalého egyptského prezidenta Husního Mubaraka, zvrhnutého líbyjskeho diktátora Muammara Kaddáfího, sýrskeho prezidenta Bašára Asada, ruského prezidenta Vladimíra Putina, islandského premiéra Sigmunda Gunnlaugssona (†), bývalého britského premiéra Davida Camerona, čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga, ukrajinského prezidenta Petro Porošenka a iných). Druhá poznámka, Soros (2002) už dávno upozornil, že príčinou všetkej biedy, chudoby a nešťastia vo svete sú zlé vlády a zlá geografická poloha. Dnes toto jeho upozornenie platí snáď viac ako pred tými 20 rokmi.

Tretí dôvod zvyšovania rozdielov medzi bohatými a chudobnými spomínaný Kiyosakim (2018) je tiež veľmi jasný a akceptovaný bez diskusie. Je ním **financionalizácia**. Financionalizácia sa všeobecne chápe ako proces, prostredníctvom ktorého finančné trhy, finančné inštitúcie a finančná elita získavajú čoraz väčší vplyv na hospodársku politiku a hospodárske výsledky. Je to proces, s pomocou ktorého sa finančné trhy a inštitúcie zväčšujú a zvyšujú svoj vplyv nielen na ekonomický, ale všeobecne na spoločenský život. Financionalizácia je všeobecne známa ako finančné inžinierstvo. Finanční inžinieri vytvárajú pre finančné inštitúcie finančné produkty, ktoré sú známe ako deriváty. Veľmi dobrý príklad takýchto derivátov vznikol na báze tzv. „subprime hypoték“, teda rizikových hypoték, ktoré boli poskytované v USA ľuďom priamo nariadením vlády. Finanční inžinieri zabalili tieto nebezpečné hypotéky do nových balíčkov, derivátov, označili ich ako prvotriedny finančný produkt a predávali ich celému svetu ako „aktíva“. Dielo dokonali tri najrešpektovanejšie ratingové agentúry, vrátane Moody's, ktoré dali týmto toxickým derivátom hodnotenie AAA a tak ich pozhňali pre obchodovanie. Známý podnikateľ, jeden z troch najbohatších ľudí sveta, Warren Buffett nazval tieto deriváty „finančnými

zbraňami hromadného ničenia“ a keď začali tieto deriváty v roku 2007 „explodovať“ svetová ekonomika skoro skolabovala. No a ako to celé dopadlo vieme. Tí bankári a bankovní inžinieri, ktorí to celé spôsobili zobrali počas fungovania tohto obchodu obrovské odmeny a krachujúce banky musel pred pádom zachraňovať FED, americká centrálna banka, nalieváním obrovského množstva peňazí.

Ako štvrtý dôvod uvádza uvedený autor nové **technológie**. O tomto dôvode by sa dalo diskutovať, ale faktom je, že do výroby tovarov a služieb sa začínajú masívne dostávať inteligentné softvéry a roboty, ktoré nahrádzajú veľké množstvo zamestnancov. Roboty samozrejme nepotrebujú odvody, zamestnanecké výhody a ani dovolenky a teda firme, jej majiteľovi prinášajú veľké zisky. Toto nie je fikcia, ale realita dnešných dní vo výrobných procesoch priemyselných závodov: „Predstavujem vám vášho nového kolegu, priemyselný robot typ XY2020. Je drahý, ale nepotrebuje prestávky na obed, kávu či cigaretu, neštrajkuje, neunaví sa, nechodí na toaletu ani dovolenky, nestázuje sa. Pracujte a berte si od neho príklad“. Začínajúce diskusie a návrhy na zdaňovanie robotov sú možno na mieste, ale dostať ich do reálneho ekonomického života bude asi ťažké.

Odpoveď čo sa s týmto všetkým dá urobiť, zdá sa, zatiaľ neexistuje. Je však úplne zrejmé, že napr. špeciálne na „našom“ západe (v západnej Európe, na Slovensku) sa život významnej časti populácie prestal zlepšovať, zatiaľ čo úzka vrstva najbohatších stúpa raketovo nahor, v prípade Slovenska najmä zásluhou kleptokracie. Viacerí diskutéri priamo hovoria, že je potrebné zlomiť nad kapitalizmom palicu. A pritom súčasne priznávajú, že vôbec nevedia čo by ho mohlo nahradiť.

Podstatou problému krízy kapitalizmu je v skratke skutočnosť, že stúpenci kapitalizmu a neoliberalnej ekonomiky „výrazne prestrelili“ vo viere v samoregulačnú schopnosť trhu a podcenili schopnosti mocných vytvárať vzájomne výhodné spojenia, ktoré nielenže nemajú s kapitalizmom nič spoločné, ale ho narušujú, priam likvidujú. Moc veľkých nadnárodných spoločností a finančných „domov“ vzrástla za uplynulých 30 rokov natoľko, že sa „systém“ bez dostatočného dohľadu a regulácií „prekvapujúco (!)“ silno „pokrivil“ (Raworth, 2018).

Rastúca nerovnosť, o ktorej sa dnes píše ako o hlavnej príčine problémov kapitalizmu sa dnes už často hodnotí ako nie krivda voči tým menej úspešným, ale ako príznak choroby rozkladajúcej celý systém. Obrovské príjmy sú vnímané predovšetkým ako zdroj korumpujúcej ekonomickej, finančnej a politickej moci, ktorý vedie zase k ďalším príjmom, a tak to ide v začarovanom kruhu dookola. Politológovia, ale aj ekonómovia hovoria, že očakávané pretekание peňazí z „horných poschodí“ do „dolných poschodí“ spoločností bolo nahradené akýmsi stálym vzliáním peňazí smerom hore. Spoločnosti zistili, že istejším zdrojom zisku je namiesto investovania do budúceho rozvoja (do výskumu, inovácií a i.), presúvanie peňazí do daňových rajov a investovanie do „korupčného“ získavania výhod v podnikaní. Teoretický koncept samo regulujúceho sa trhu nemá v súčasnej „politicko-ekonomicko-finančno-právnej“ džungli žiadnu šancu na „život“ (Dalio, 2019).

Odborníci sa zhodujú, že riešenie súčasného stavu „kapitalizmu“ nebude jednoduché a neudeje sa „z večera na ráno“. Poukazujú len na hlavné opatrenia, ktoré ale treba vykonať veľmi rýchlo. Tieto opatrenia spočívajú napr. v sérii regulá-

cií, prepísaní „zlobovanej“ legislatívy, vrátane tej daňovej alebo zastaralej antimonopolnej, obmedzení finančných príspevkov pre politické kampane, posilnenie štátneho dozoru na všetkých „ekonomických, finančných a právnych frontoch“, investovanie do školstva, posilnenia podpory základného výskumu a ďalších krokoch. Podstatne zložitejšia je však otázka, ako tieto zmeny presadiť politicky v atmosfére rastúceho populizmu a demagógie, pri stále rastúcom počte „nových odborníkov“ ponúkajúcich zjednodušujúce (a podstatu problémov miňajúce) riešenia.

Diskusiu o kríze kapitalizmu môžeme ukončiť citovaním myšlienok z práce Raworth (2018): „Ekonomika je rozbitá a planéta, štáty, regióny, ľudia, všetci platíme pomerne vysokú cenu za tento stav. Vývoj ekonomiky priniesol javy akými sú napr. nepredvídané (!) finančné krízy, extrémna nerovnosť bohatstva, stály tlak na životné prostredie a iné. Môže svet ísť takto ďalej? Existuje nejaká alternatíva k tomuto vývoju ekonomiky? To je asi najdôležitejšia otázka, ktorú je potrebné si dnes položiť. Svet stojí pred mnohotvárnou krízou, vysporiadať sa treba s vládami skorumpovaných politikov, miliardármi a ich lobistami, zabrániť vzostupu demagogov, urobiť niečo rozumné pre znižovanie extrémnej nerovnosti a pokúsiť sa zabrániť hroziacemu kolapsu živého sveta sú len tie najdôležitejšie úlohy, ktoré stoja dnes, ešte raz opakujem dnes, pred ľudstvom. Zdá sa, že tí, ktorí by mali konať sú bezradní a aj keby mali odvahu konať, nemajú tušenie čo treba urobiť“

3 GLOBALIZÁCIA

O globalizácii sa v odbornej literatúre diskutuje už pomerne dlho, intenzívne najmä od 90. rokov minulého storočia (Martin, 1999; Staněk, 1999; Sýkora, 2000; Soros, 2002; Holton, 2006; Stiglitz, 2006; Šikula, 2006 a iní). O vplyve globalizácie na regionálny rozvoj Slovenska, hlavne v súvislosti s objavením sa veľkých regionálnych disparít publikoval aj jeden z dvojice autorov tohto príspevku už celý rad štúdií (Korec a kol., 2005; Korec a Ondoš, 2006; Korec, 2009; Korec a kol., 2011; Rusnák a Korec, 2013; Korec a kol., 2016 i ďalšie). Pri diskusii o globalizácii sa ako prvá otázka spravidla vždy objaví otázka, čo treba pod týmto pojmom rozumieť. Existuje nespočetné množstvo definícií pojmu globalizácia, my znovu upozorníme na definíciu Šikulu (2006), ktorá je veľmi výstižná a vhodná v kontexte úvah o vzťahu Globalizácie k Slovensku: „Globalizácia je mnohodimenzionálny proces, pri ktorom sa v celoplanetárnom rozsahu presadzujú tendencie k rastúcej vzájomnej závislosti ekonomických, politických, sociálnych, kultúrnych a ekologických javov a procesov. Medzi základné črty globalizácie patria najmä expanzia a liberalizácia medzinárodného obchodu, rast významu nadnárodných spoločností a finančných inštitúcií, deregulácia národných ekonomík, vyššia mobilita a migrácia osôb, rast významu informačných a komunikačných technológií, „univerzalizácia“ kultúry v širokom slova zmysle, znižovanie významu štátnych hraníc, rast významu veľkých metropol a veľkých aglomerácií.“ Hoci od roku 2006 prešla aj samotná globalizácia určitým vývojom, pre pochopenie čo pod týmto pojmom treba rozumieť je vyššie uvedená definícia stále veľmi výstižná.

Prakticky všetci autori zaoberajúci sa globalizáciou akceptujú nasledovné skutočnosti: globalizácia prináša v celoplanetárnej mierke zvýšenie výkonnosti ekonomiky a pomáha zvyšovať výkonnosť aj vybraných národných ekonomík (i), globalizácia spôsobuje výraznú regionálnu diferenciaciu ako v celoplanetárnej mierke, tak aj na úrovni integračných zoskupení a v národnej mierke (ii), globalizácia mimoriadne nahráva „trhovému fundamentalizmu“, prirodzenej schopnosti súkromného kapitálu správať sa ekonomicky čo najefektívnejšie, t. j. umiestňuje sa v najvýhodnejších lokalitách (iii), ekonomická teória netvrdí, že všetci (štáty, regióny, firmy, jednotlivci) na globalizácii zarobia, ale iba to, že čistý zisk bude vyšší (iv), doterajší stav globalizácie je stále výrazne asymetrický v prospech ekonomiky, výrazne sú cítiť predovšetkým nedostatky v sociálnej oblasti, keďže globalizácia zoslabuje pozície štátu (v) a nakoniec, globalizácia je viacrozmerový proces, v ktorom sa v celosvetovej mierke presadzujú tendencie k rastúcej vzájomnej závislosti nielen ekonomických, ale aj politických, sociálnych, kultúrnych a environmentálnych javov a procesov (vi).

Globalizácia je podľa nášho názoru rozhodujúci exogénny faktor, ktorý na Slovensku pôsobil na vývoj jeho regionálnej štruktúry v uplynulých 30 rokoch. Tento vplyv globalizácie sa prejavoval nielen v alokácii priamych zahraničných investícií do jednotlivých regiónov Slovenska, ale aj v iných závažných skutočnostiach, napr. aj v lokalizácii závodov automobilového priemyslu, ktorý je všeobecne akceptovaný za jeden z kľúčových fenoménov ekonomiky Slovenska v období po roku 1989. Nielen štyri veľké automobilky Volkswagen (Bratislava), Peugeot-Citroen (Trnava), KIA (Žilina) a Jaguar Land Rover (Nitra) sú koncentrované na západnom Slovensku, ale tu sa nachádza aj rozhodujúci počet ďalších závodov automobilového priemyslu, subdodávateľov štyroch uvedených automobiliek, prípadne pracujúcich pre automobilový priemysel v zahraničí. „Automobilový priemysel je síce jedným z najviac globalizovaných odvetví z dôvodu prítomnosti veľkých výrobcov a popredných (globálnych) dodávateľov na všetkých významných trhoch, ale aj tak je jeho geografická štruktúra, t. j. priestorové rozmiestnenie firiem, založená na funkčne integrovaných makro-regionálnych výrobných sieťach a regionálnych alebo až miestnych zoskupeniach výroby“ (Pavlínek, 2019). Toto konštatovanie uvedeného autora nám hovorí o dvoch skutočnostiach. Po prvé, globalizácia výrazne ovplyvnila rozvoj automobilového priemyslu a po druhé, v krajinách, v ktorých sú prítomné veľké automobilky sú vytvorené dobré predpoklady pre regionálnu koncentraciu početného množstva subdodávateľov rôznej hierarchickej úrovne. Táto druhá skutočnosť, je v prípade Slovenska, vzhľadom na spomínanú prítomnosť štyroch veľkých automobiliek v jeho západnej polovici, veľmi výrazná. Vzťahom globalizácie a automobilového priemyslu sa venoval vo viacerých svojich prácach Pavlínek (2004, 2012, 2018, 2019 a ďalšie).

Autori predloženej štúdie zastávajú názor, že pre začiatok globalizácie, ako ju poznáme dnes, boli rozhodujúce 80. roky minulého storočia, keď Ronald Reagan a Margaret Thatcher začali vo svojich krajinách výraznejšie presadzovať princípy neoliberalnej politiky. „Margaret Thatcher zareagovala na hospodársku stagnáciu Veľkej Británie v 70. rokoch drastickým znížením štátnych výdavov, zoškrtávaním

príspevkov a sociálnych dávok a bojom proti vysokej inflácii. Ďalšou súčasťou reformného balíčka bola rozsiahla privatizácia, vrátane kľúčových podnikov, napríklad železníc. Thatcher takto ukončila keynesiánstvo svojich predchodcov, ktoré nedokázalo vyriešiť problémy po ropnej kríze a skončilo podobne ako v iných západných štátoch špirálou stúpajúcej inflácie a štátnych dlhov“ (Ther, 2016). V kontinentálnej Európe mali ešte určitú dobu chicagská ekonomická škola a neoliberalizmus menší vplyv, ale napr. v Nemecku padla po roku 1982 kvôli vysokému štátnemu deficitu a spornej konsolidácii štátneho rozpočtu vláda sociálnej demokracie v koalícii s liberálmi a aj tu keynesiánstvo doslúžilo a nová vláda, vedená Helmutom Kohlom, sa pod vplyvom menšieho koaličného partnera FDP priklonila k trhovo liberálnym myšlienkam.

Neoliberálna politika, reprezentovaná Reaganom a Thatcherovou, bola dominantným ekonomickým prúdom v 80. rokoch 20. storočia a v plnej miere spustila procesy globalizácie svetového obchodu, na ktoré už nebol schopný reagovať socialistický systém, ktorý sa nakoniec v roku 1989 „zosypal“. V tomto období sa vytvoril súbor politických nástrojov na realizáciu ekonomickej reformy v duchu širšie koncipovanej neoliberalnej politiky, známy ako washingtonský konsenzus (Rusnák a Korec, 2013). Výdobytky „reaganizmu a thacherizmu“ možno zhrnúť do troch zásadných bodov: reštrukturalizovaná ekonomika (rozvoj nových odvetví vo finančných službách, informatike a vyspelých technológiách, zmena nevykonného priemyslu na prosperujúci súkromný sektor, likvidácia stratových výrobných podnikov a firiem) (i), lepšia alokácia zdrojov (finančných a ľudských – aj vďaka zvýšenej mobilite) (ii) a nakoniec, významná spoločensko-psychologická zmena, objavenie aktívnych cností obyvateľov, počet ľudí, ktorí sa zamestnávali sami, počet živnostníkov stúpol napr. len vo Veľkej Británii z necelého 1 milióna na začiatku reforiem na takmer 3,5 milióna na ich konci (O’Sullivan, 2007).

Pre nástup procesov spojených s globalizáciou sú na Slovensku dôležité dva dátumy. Rok 1989, keď sa po páde komunizmu v Československu dostalo aj Slovensko do globálneho svetového diania a rok 1998, keď sa vlády na Slovensku ujala prvá Dzurindova vláda. Minister financií Ivan Mikloš, ktorý patril spolu s predsedom vlády v Českej republike Václavom Klausom k protagonistom neoliberalizmu v štátoch post-komunistickej Európy (Smith, 1999; Smith a Rochovská, 2006; Ther, 2016 a iní), presadil hneď po nástupe Dzurindovej vlády niekoľko zásadných neoliberalných sociálno-ekonomických reforiem. Za kľúčové z nich treba považovať: daňová reforma, najmä rovná 19 %-ná daň z príjmu (i), reforma sociálneho systému (ii), dôchodková reforma (iii), novelizácia pracovného zákona v prospech zamestnávateľov (iv), krátenie verejných výdavkov („staraj sa sám aj Boh Ťi pomôže“) (v), nahradenie konceptu verejno-prospešnosti konceptom osobnej zodpovednosti (vi) a Národný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006 z dielne Ministerstva sociálnych vecí práce a rodiny (vi). Uvedené neoliberalne reformy boli pomerne rýchlo nasledované prílevom priamych zahraničných investícií a následne aj pozoruhodným rastom HDP v stálych cenách na Slovensku, ktorý „vyvrcholil“ v roku 2007, keď doteraz jedinýkrát v modernej histórii Slovenska dosiahol medziročný rast HDP dvojcifernú hodnotu 10,4 %.

Neo-liberalizmus je úzko prepojený s fenoménom globalizácie a ako prejav politiky sme ho pozorovali prakticky v celej v post-komunistickej strednej a východnej Európe (Smith, 1998). Globalizácia bola dlhé obdobie jedným z kľúčových fenoménov spoločenského vývoja najmä v rozvinutých krajinách a v krajinách semi-periférie, do ktorých smerovali priame zahraničné investície a ich ekonomike sa pomerne dobre darilo. Ktoré sú to však tie hlavné dôsledky globalizácie, ktoré významne napomohli kríze kapitalizmu a následne nárastu populizmu, xenofóbie a agresivity v spoločnosti? Uviest' treba hlavne tieto: koncentrácia ekonomiky do vybraných regiónov v globálnej aj národnej mierke (i), nebyvalý rast regionálnych rozdielov, ktorý sprevádzal túto koncentráciu ekonomiky (ii), objavenie sa veľmi početných ohrozených sociálnych skupín, tak vo vyspelých krajinách ako aj v krajinách semiperiférie (iii), stav na hranici „prežitia“ prakticky všetkého obyvateľstva v štátoch periférie (iv), kríza zamestnanosti, vrátane nízkeho platového ohodnotenia práce, v dôsledku inovácií, zvýšenej produktivity práce a spomínanej koncentrácie ekonomiky (v), rast nielen nezamestnaných, ale aj dlhodobo nezamestnaných, najmä v rozvinutých krajinách v dôsledku „presúvania“ veľkého počtu pracovných pozícií do lacnejších krajín semiperiférie (vi), kríza štátu a jeho sociálnych funkcií ako dôsledku znižovania rozpočtových príjmov štátu, globalizácia prináša efekt, keď súkromné spoločnosti bohatnú a štát chudobnie (vii), zvýšený individualizmus ako súčasť postmoderného spôsobu života (viii) a iné.

V kontexte s vplyvom globalizácie na regionálny vývoj na národnej úrovni je vodné urobiť zmienku aj o teóriách regionálneho rozvoja, ktoré sa snažia vysvetliť, jednak faktory, procesy a mechanizmy podmieňujúce lokalizáciu jednotlivých ekonomických aktivít a tiež sa snažia odpovedať na otázku prečo vznikajú také veľké regionálne rozdiely v tejto lokalizácii v globálnej aj lokálnej mierke. Existuje celá plejáda faktorov, procesov, mechanizmov a aktérov ovplyvňujúca prístupy jednotlivých autorov pri budovaní teórií regionálneho rozvoja, čo vyúsťuje v pomerne neprehľadný súbor pojmov, konceptov a nakoniec aj samotných teórií regionálneho rozvoja (Blažek a Uhlíř, 2011; Blažek, 2012, 2016 a iní). Napriek tomu však možno medzi súčasnými teoretickými prístupmi ku konštrukcii teórií regionálneho rozvoja identifikovať dva výrazné prúdy: a) teórie zdôrazňujúce význam inovácie, znalostnej ekonomiky a nových technológií (napr. regionálne inovačné systémy (RIS), výrobné okrsky, klastre, učiace sa regióny, triple helix a iné) a b) teórie zdôrazňujúce význam translokálnych, resp. až globálnych väzieb a vzťahov (napr. teória globálnych produkčných sietí (Global Production Networks – GPN), teória globálnych hodnotových reťazcov (Global Value Chains – GVC), teória globálnych komoditných reťazcov (Global Commodity Chains – GCC) a iné).

Ako sme už uviedli v predchádzajúcej práci (Korec a kol., 2016), z pohľadu Slovenska a vývoja jeho regionálnej štruktúry po roku 1993 je dôležité pripomenúť, že obidva tieto prístupy svojim spôsobom zdôrazňujú úlohu geografickej polohy a faktora aglomerácie, ako významných faktorov regionálneho rozvoja. Obidva tieto prístupy svojim spôsobom aj vysvetľujú prečo dochádza k tak výraznej priestorovej koncentracii ekonomických aktivít a aj objemu produkcie na západnom Slovensku a následne aj k rastu regionálnych rozdielov. Lokalizačné stratégie nadnárodných

spoločností a súkromných firiem všeobecne sú dané komparatívnymi výhodami jednotlivých krajín a ich regiónov. O komparatívnych výhodách západného Slovenska v porovnaní s východným (sídelná hierarchia, geografická makropoloha, stav veľkej dopravnej infraštruktúry, susedstvo rozvinutých zahraničných regiónov, ľudský kapitál a ďalšie) sme tiež už diskutovali vo viacerých predchádzajúcich prácach (Korec a kol., 2005; Korec a Ondoš, 2006; Korec, 2009; Korec a kol., 2016 a ďalšie). V súvislosti s regionálnymi rozdielmi na Slovensku, ako aj celým radom javov, ktoré tieto rozdiely vyvolávajú, je dôležitá poznámka Palatkovej (2013), ktorá pripomína, že dôležitým rysom globalizácie je rastúca vzájomná závislosť jednotlivých typov medzinárodných i národných ekonomických vzťahov (obchod, priame zahraničné investície, pohyb pracovnej sily, pohyb kapitálu, transfer technológií a ďalších). Priame zahraničné investície boli po roku 1989 všeobecne akceptované ako kľúčový faktor reštrukturalizácie ekonomiky post-komunistických krajín strednej a východnej Európy a ich regionálneho rozvoja.

4 POST-INDUSTRIÁLNY VÝVOJ SPOLOČNOSTI

Na tomto mieste nechceme diskutovať o teoretických otázkach spoločenského vývoja v kontexte teórie štádií, teórie cyklov alebo teórie dlhých vln. Chceme upozorniť na niektoré spoločensko-geografické fenomény, ktoré sú spojené s jednotlivými štádiami spoločenského vývoja všeobecne, vrátane spoločenského vývoja na Slovensku. Súhlasíme s názorom Hampla (2005), že teóriu štádií vývoja spoločnosti je oprávnené považovať za všeobecný model nielen vývoja spoločnosti, ale aj za všeobecný model vývoja sociálno-geografických systémov. V literatúre sa všeobecne akceptuje označenie jednotlivých štádií spoločenského vývoja ako pred-industriálne, industriálne a post-industriálne štádium (Bell, 1973; Tofler, 1980; Hampl, 2005; Sokol, 2011 a iní). Už z uvedeného pomenovania jednotlivých štádií je zrejماً významná úloha priemyslu v spoločenskom vývoji. Teóriu štádií spoločenského vývoja považujeme za veľmi inšpiratívnu v kontexte hodnotenia nielen spoločenského vývoja Slovenska, ale aj v kontexte vývoja západnej civilizácie ako takej.

Konceptmi teórie cyklov a teórie dlhých vln sa nebudeme zaoberať, hoci aj tieto dve teórie v určitom zmysle pomáhajú objasniť vznik regionálnych rozdielov a rozdielov v príjmoch na globálnej i národnej úrovni (Popjaková, 2008; Rusnák, 2012 i iní). Základný rozdiel medzi týmito dvomi teóriami a teóriou štádií spoločenského vývoja spočíva v tom, „... že zatiaľ čo teória štádií spoločenského vývoja je sukcesívny proces, kde pôvodné štruktúry a formy rastu sú nahradené kvalitatívne novými štruktúrami a formami rastu, napr. dominanciu poľnohospodárskej výroby strieda priemysel a ten neskôr široko chápané služby, teória cyklov a teória dlhých vln zobrazujú vývoj ekonomiky v cykloch (resp. periódach, pozn. autorov), kde dochádza „len“ k striedaniu období rastu a úpadku s určitou periodicitou“ (Rusnák, 2012).

Nižšie uvedená tab. 1 ukazuje základné rozdiely medzi jednotlivými fenoménmi troch štádií spoločenského vývoja. Časové zarámovanie jednotlivých štádií rešpektuje globálnu úroveň štátov hospodársky rozvinutého „západu“. V prípade Slovenska

by sme medzníky medzi jednotlivými štádiami mohli v zhode s viacerými autormi stanoviť do rokov 1867 ako začiatku industriálnej spoločnosti (rakúsko-uhorské vyrovnanie a nástup industrializácie v Uhorsku), resp. až 1948 (industrializácia Slovenska) a rok 1989 ako začiatok nástupu post-industriálnej spoločnosti (pád železnej opony, nástup trhovej ekonomiky, globalizácia). Boldom a kurzívou sú v uvedenej tabuľke zdôraznené tie fenomény štádií a ich kvalitatívne formy, ktoré v mnohom objasňujú aj spoločenský vývoj na Slovensku.

Tabuľka 1 Etapy vývoja spoločnosti

Pred-industriálna spoločnosť	Industriálna spoločnosť	Post-industriálna spoločnosť
Definícia a vymedzenie Poľnohospodárska spoločnosť Premoderná spoločnosť tzv. civilizácia prvej vlny Produkt poľnohospodárskej revolúcie	Definícia a vymedzenie Priemyslová spoločnosť Spoločnosť modernizmu tzv. civilizácia druhej vlny Produkt priemyselnej revolúcie	Definícia a vymedzenie Spoločnosť služieb Postmoderná spoločnosť tzv. civilizácia tretej a ďalšej vlny Produkt vedecko-technologickej revolúcie
Obdobie Od 8 – 7 tisíc rokov p. n. l. Začiatok poľnohospodárstva	Obdobie Od začiatku 18. storočia n. l. Nástup strojového priemyslu	Obdobie Spravidla od 1955/1956 V USA viac „bielych golierov“ ako „modrých golierov“
Dominujúci typ práce Manuálna práca, pestovanie plodín a chov zvierat pre vlastnú spotrebu Statická fáza vývoja	Dominujúci typ práce Strojová výroba, podstatná časť výroby ide na obchod, z ktorého plynie zisk Dynamická fáza vývoja	Dominujúci typ práce Duševná práca, kde dominuje výskum a vývoj, veľká časť zisku plynie z finančných operácií bez potreby niečo vyrábať Organická fáza vývoja
Vzťah človeka k prírode Mierna ťažba surovín, rozširovanie poľnohospodárskej pôdy na úkor lesov Vzťah človeka a prírody je bez vážnejších problémov	Vzťah človeka k prírode Intenzívna exploatácia prírodných zdrojov, zmena interakcie človeka a prírody Vykoristovanie prírody človekom, snaha človeka podriadiť si prírodu	Vzťah človeka k prírode Dôraz na trvalo udržateľný rozvoj, kvalitatívne nové vzťahy interakcie človeka a prírody Človek sa snaží „reparovať“ vážne narušenú prírodu
Hospodárstvo Primárna sféra (poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo a rybolov)	Hospodárstvo Sekundárna sféra (priemysel, stavebníctvo, doprava)	Hospodárstvo Terciárna a kvartérna sféra (služby, veda, výskum, finančníctvo, médiá, informačné technológie a iné)
Vzťah ekonomiky a sociálnej oblasti Ekonomický život a sociálna sa prelínajú	Vzťah ekonomiky a sociálnej oblasti Oddeľovanie ekonomiky od sociálnych problémov, vznikajú viditeľné sociálne rozdiely	Vzťah ekonomiky a sociálnej oblasti Ekonomika kolonizuje spoločnosť, v rámci nej vzniká výrazná polarizácia a nové sociálne riziká
Subjekty moci Feudálny štát, panovník, Šľachta, duchovenstvo	Subjekty moci Národný štát, suverénny ľud, moderný občan	Subjekty moci Národný štát s obmedzenou suverenitou, nadnárodné spoločnosti, finančné inštitúcie
Demografia Rast počtu obyvateľov je pomalý	Demografia Prudký rast počtu obyvateľov	Demografia Spomalenie prirodzeného prírast-

(vysoká detská úmrtnosť, epidémie, vojny)	(prvá demografická revolúcia)	ku, (druhá demografická revolúcia)
Vzťah k urbanizácii Nízko urbanizovaná krajina, prevažuje vidiecke osídlenie, v roku 1800 len 3 % obyvateľov Zeme žijú v mestách Dediny a málo miest	Vzťah k urbanizácii Silná moderná urbanizácia, ekonomika podporuje rast počtu obyvateľov miest, v roku 2000 žije v mestách už asi 50 % obyvateľov Zeme Rast počtu priemyselných centier a veľkomiest, pokles významu vidieka	Vzťah k urbanizácii Kvalitatívne nové procesy v urbanizácii, spomalenie rastu počtu obyvateľov miest Rast aglomerácií a megalopolis, renesancia vidieka
Regionálna štruktúra Rozdiely vo veľkosti sídiel sú malé, regionálna štruktúra je málo hierarchizovaná	Regionálna štruktúra Rastie význam priemyselných centier, vzniká viac hierarchických úrovní regiónov	Regionálna štruktúra Dominujú metropolitné regióny a regióny veľkých miest, nastáva výrazná regionálna diferenciacia
Životný štýl Konzervatívna úcta k tradičným hodnotám, tradičné kolektívne identity Neformálne sociálne vzťahy, komunikácia tvárou k tvári Výrazná intolerancia k inakosti Nízka sociálna mobilita Tradičná veľká rodina	Životný štýl Dôraz na ľudskú individualitu a vytváranie nových kolektívnych identít (sociálna trieda) Formalizácia sociálnych vzťahov a komunikácie Postupný rast toleranciek inakosti Rast sociálnej mobility, vplyv industrializácie „Nukleárna“ manželská rodina	Životný štýl Prehľbujúca sa individualizácia spoločnosti, diverzifikácia životných štýlov a subkultúr Virtualizácia sociálnych vzťahov a komunikácie Paradox „rešpektovanie inakosti vs. občianska ľahostajnosť“ Vysoká sociálna mobilita, vplyv globalizácie Presadzovanie alternatívnych foriem spoluzitia („singles“, registrované partnerstvá a i.)

Prameň: Urban (2017); upravené autormi.

Ako uvádza vo svojej práci Hampl (2005) za najvšeobecnejšie rozdiely pri troch uvedených štádiách vývoja spoločnosti je oprávnené považovať diferencie v úrovni a kvalitatívnej forme vývojovej dynamiky spoločnosti. Ak zaužívané označenie štádií „pred-industriálne, industriálne a post-industriálne“ je odvodené z významových posunov troch základných sektorov ekonomiky, potom pre integrálne rozlíšenie spoločenského vývoja je podľa uvedeného autora najvhodnejšie označenie „statická, dynamická a organická spoločnosť“. Dôležitá je aj ďalšia poznámka autora, že v prípade dynamického industriálneho štádia sa jedná o extenzívny charakter tejto dynamiky, v prípade post-industriálneho štádia (organického spoločnosti) ide o intenzívny charakter dynamiky, t. j. dominanciu kvalitatívnych foriem rastu.

Aj Urban (2017) upozorňuje, že veľmi podstatným rysom uvedených spoločenských zmien je ich akcelerácia. Poľnohospodárska revolúcia sa „vyčerpala“ až po niekoľkých tisícročiach, priemyselnej revolúcii to trvalo len 300 rokov a ako dlho bude trvať revolúcia, ktorej sme dnes svedkami, tak to sa môžeme len dohadovať. Niektorí autori dokonca upozorňujú, že dnes už prežívame štvrté štádium, kde sú kľúčovými aktivitami genetické inžinierstvo, digitálne inžinierstvo, finančné inžinierstvo, informačné inžinierstvo, prípadne iné, pričom kvalitatívne formy jednotlivých fenoménov tohto štádia si zatiaľ nikto netrúfa popísať.

V post-industriálnom vývojovom štádiu, jeho začiatky môžeme na Slovensku datovať do obdobia prakticky hneď po roku 1989, nastáva zmena v geografickej organizácii spoločnosti. Najdôležitejšou črtou pozadia tejto zmeny je už vyššie spomínaná skutočnosť, že v tejto fáze môže ťažiť z rozhodujúcich ekonomických aktivít, „hnacích“ aktivít terciérneho a kvartérneho sektora, podstatne menej centier a ich regiónov ako tomu bolo v industriálnom štádiu. Na národnej úrovni je v tomto kontexte veľmi dôležitá veľkosť populácie a do určitej miery aj rozloha štátu. Na Slovensku sa aj v dôsledku jeho „veľkosti“, resp. malosti, čo do rozlohy a aj veľkosti populácie, vytvorilo v podstate len jedno metropolitné centrum, Bratislava. Podľa spomínanej práce Hampla (2005) s nástupom post-industriálnej fázy je klasická forma rastu miest utlmená, v zmysle rastu počtu obyvateľov, prípadne aditívneho rozvoja mesta, pričom dochádza ku kvalitatívnej premene rozvoja najväčších centier (ekonomika mesta sa mení výrazne na prospech terciérneho a kvartérneho sektora, vo funkčnej priestorovej štruktúre miest pozorujeme výraznú intenzifikáciu územia, komercializáciu, „manhatanizáciu“ a iné procesy). Nastáva rast významu vybraných miest a ich regiónov a ich posun v hierarchickom systéme, resp. v geografickej organizácii spoločnosti, pričom sa pozorovateľne zvyšujú sociálno-ekonomické rozdiely medzi regiónmi štátu.

Tento proces prebieha na báze koncentrácie vybraných aktivít terciérneho a kvartérneho sektora do týchto miest (finančníctvo, médiá, reklama, aktivity spojené s IT, podnikanie a iné) a do určitej miery aj v dôsledku koncentrácie radiacích funkcií. Na Slovensku dochádza po roku 1989 k pomerne významnej rehierarchizácii regionálnej štruktúry, ktorá sa realizuje „zhora“ (razantný nástup regiónu Bratislavy a rast významu vybraných miest) a aj „zdola“ (pokles významu väčšieho počtu miest, ktoré „vyniesla“ socialistická industrializácia). Je zřejmé, že pre rehierarchizáciu zdola vytvoril „dobré predpoklady“ predovšetkým centrálny riadený vývoj regionálnej štruktúry Slovenska v období 1948 – 1989. V globálnej trhovej ekonomike neobstál po roku 1989 celý rad priemyselných závodov vybudovaných v období komunizmu (týkalo sa to viacerých závodov na východnom Slovensku a juhu stredného Slovenska, ale aj inde, napr. aj vo veľkých západného Slovenska). Zatiaľ čo veľké mestá na západnom Slovensku sa rýchlo spamätali, najmä vďaka svojej diverzifikovanej ekonomike a efektom globalizácie, pre ktorú okrem samotnej veľkosti mesta bola priťažlivá aj geografická poloha miest na západe a vybudovaná infraštruktúra, tak prevažne menšie mestá a regióny „východu“ postihnuté post-komunistickým vývojom klesajú v hierarchii regionálnej štruktúry. V literatúre sa často stretáme s pomenovaním tohto vývoja ako „nápravne procesy komunizmom deformovanej regionálnej štruktúry“ (Hampl, 2001, 2005; Korec a kol., 2005; Korec, 2009 a iní).

V kontexte etáp spoločenského vývoja je dôležitým pojmom pojem „civilizácia“. Civilizácia je nejednoznačne interpretovaný a nejednoznačne chápaný pojem. Civilizáciu možno chápať ako súhrnné označenie techniky a výrobných technológií v spoločnosti, ďalej spôsob rodinného života, náboženstva, kultúry, ľudských hodnôt, politiky, obchodu, sociálnej hierarchie, sexuálnej morálky a epistemológie (teórie poznania). Ide o pojem, ktorý je niekedy označujúci „úspešné spoločnosti“

s dlhou a kontinuálnou históriou. Pokiaľ autori pri samotnej kultúre zdôrazňujú jej emocionálny a duchovný rozmer, tak pri civilizácii sa spravidla kladie dôraz na racionalitu, politiku a technologickú vyspelosť. Niektorí autori zdôrazňujú sociálny rozmer civilizácie a uvažujú o nej ako o sociálnom útvere, ktorý je „relatívne uzavretý, časove a priestorovo ohraničený, vyznačujúci sa istými špecifickými sociálnymi štruktúrami a líšiaci sa od iných civilizácií svojou špecifickou štruktúrou“ (Urban, 2017).

Ľudia z rôznych civilizácií majú svoje zvláštne existenčné potreby, predstavy o budúcnosti a o zmysle svojej existencie. Príchod novej etapy spoločenského vývoja logicky tieto zažitú predstavy modifikuje. Mení doterajšie životné štýly, princípy deľby a výkonu moci, ale menia sa pochopiteľne aj oblasti generovania bohatstva. Nová etapa prináša zo sebou aj nové formy inštitúcií a organizácií, pričom pôvodné nemiznú bez zbytku.

Je logické, že ani jedna z doterajších troch etáp spoločenského vývoja nie je v globálnom celosvetovom pohľade vyčerpaná, doteraz ešte neskončila. Na mape sveta môžeme nájsť veľa štátov, prípadne rozsiahlych regiónov, kde v živote ľudí zreteľne dominujú charakteristiky prvej pred-industriálnej etapy s prevažujúcim poľnohospodárstvom. Slovensko, Česko, ale aj Čínu, Indiu i iné krajiny môžeme zaradiť medzi štáty v iniciálnej fáze prechodu od industriálneho do post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti, zatiaľ čo USA, Nemecko, Japonsko, Veľká Británia a ďalšie krajiny sa už posunuli do veľmi pokročilého štádia posunu do post-industriálnej spoločnosti. Uvedomiť si treba aj skutočnosť, na ktorú upozorňuje Urban (2017), že je stále viac zrejmé, že proces posunu od industriálnej do post-industriálnej etapy spoločenského vývoja sa môže uberať viacerými regionálne odlišnými cestami, nielen tzv. euro-americkou. Už dnes je zrejmé, že vzhľadom na politické, kultúrne a náboženské odlišnosti sa formujú čínska verzia a moslimská verzia.

Podobne ako tomu bolo pri posune jednotlivých krajín z pred-industriálnej do industriálnej etapy vývoja spoločnosti, tak aj dnes pozorujeme pri posune krajín z industriálnej do post-industriálnej etapy celý rad napätia a konfliktov. Pomerne často sme svedkami protestov a konfliktov v pozadí ktorých je nespokojnosť menej vzdelaných a menej flexibilných pracovníkov, so slabou znalosťou cudzích jazykov a informačných technológií, ktorým zmeny novej post-industriálnej etapy prinášajú pokles životnej úrovne, existenčnú neistotu a do určitej miery aj vyčlenenie z plnohodnotnej účasti na chode spoločnosti (sociálna exklúzia, marginalizácia).

Uvedená nespokojnosť stále sa zväčšujúceho počtu ľudí postihnutých spoločenským vývojom, znásobovaná neustálym zväčšovaním sa rozdielov v príjmoch jednotlivých skupín obyvateľstva, nám umožňuje pochopiť, ešte pred niekoľkými rokmi ťažko predstaviteľnú renesanciu xenofóbie, expanzívneho nacionalizmu, ľavicového i pravcového radikalizmu, útočného extrémizmu a intolerantných náboženských konfliktov. Všetky tieto javy v spoločnosti ešte znásobuje spomínané „informačné inžinierstvo“. Šírenie rôznych „hoaxov“ a poloprávď nachádza medzi „postihnutým obyvateľstvom“ veľmi živnú pôdu. Slovensko nie je výnimkou, vyššie uvedené javy sa aj tu stali realitou a všeobecne prijímanou pravdou sa stali výroky ako napr.: „kradlo sa za Mečiara, kradlo za Dzurindu, kradne sa aj za Fica, všetci sú

zlodeji“, „sme mafiánsky štát“, „Kiska je úžerník“, „migrant = terorista“ a iné. Riešenie tejto situácie je náročné, zatiaľ akceptujeme možno len konštatovanie: „S novou dobou prichádzajú nové problémy, ktorých riešenie vyžaduje nové prístupy a spôsoby myslenia. Nie každý jedinec, najmä nie ten lokálne ‚prizemnený‘ a vedomostne ‚oklieštený‘ je ale ochotný boriť sa s náročnými problémami globálnych postmoderných časov“ (Urban, 2017). No a skutočnosť, že túto situáciu sa bude vždy snažiť využiť rad politických subjektov, inštitúcií alebo „zorientovaných“ jednotlivcov je tiež zrejmé a ťažko riešiteľná. Populisti, extrémisti a demagógovia všetkých možných typov vedia akými silnými emóciami sú zlosť, strach, závisť a nenávisť a veľmi efektívne to aj využívajú. Shooty dobre vystihol túto situáciu vtipom: „Áno som bigotný, xenofóbny, frustrovaný biely muž. Som volič, o ktorého je dnes veľká bitka.“

5 SPOLOČENSKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU

5.1 Príčiny a dôsledky regionálneho vývoja Slovenska po roku 1989

„Všeobecne platí, že každá radikálna zmena (významná spoločensko-politická zmena, transformácia ekonomiky, resp. reštrukturalizácia ekonomiky, podobne aj nastupujúci ekonomický boom i iné) vyvoláva, resp. k svojej realizácii v spoločnosti potrebuje, minimálne aspoň dočasne, prenikavé zvýšenie regionálnej diferenciácie, ktoré sa neskôr môže znížiť. Zvýšenie regionálnej diferenciácie bolo teda pre post-totalitné štáty, a pre Slovenskú republiku obzvlášť, očakávané, keďže na jednej strane nivelizácia regionálnych pomerov dosiahla za socializmu neobyčajnej (a neprírodzenej) úrovne a na druhej strane politická a ekonomická zmena, ktoré nastali v týchto štátoch po roku 1989 boli mimoriadne zásadné. Určitý nárast rozdielov medzi regiónmi po roku 1989 bol nielen očakávaný a ekonomicky nevyhnutný a možno dodať, že aj ekonomicky potrebný, ale aj „sociálne prijateľný“ (Hampl, 2001).

Sú minimálne tri vážne dôvody, prečo bola výrazná regionálna diferenciácia po roku 1989 na Slovensku jednoznačne očakávaná. Ako prvý dôvod môžeme uviesť skutočnosť, že väčšina územia Slovenska (hlavne zaostávanie priemyslu a naň nadväzujúca nerozvinutá sídelná štruktúra) bolo na začiatku socialistického obdobia v roku 1948 hospodársky zaostalé. Následný dynamický rozvoj ekonomiky Slovenska a výrazná nivelizácia jeho regionálnej štruktúry, ktorá sa prejavovala z oboch smerov, zdola aj zhora, sa udiali v politicky aj ekonomicky „umelých“ podmienkach. Vyrovnávanie regionálnych rozdielov na Slovensku po roku 1948 sa uskutočňovalo predovšetkým prostredníctvom troch „krokov“, industrializáciou, novým územno-správnym členením a kolektivizáciou poľnohospodárstva (Mládek, 1990; Bašovský a Divínsky, 1991; Jaura, 1988 a iní). Druhým dôvodom sú veľké rozdiely v primárnom potenciály jednotlivých regiónov Slovenska (poloha a prírodné podmienky, historicko-geografický vývoj jednotlivých regiónov), následkom čoho sú očakávané aj rozdiely v úrovni rozvoja ekonomiky (Lukniš, 1985; Paulov, 1992;

Korec a kol., 2005 a iní). Za tretí dôvod je potrebné považovať vznik samostatného štátu, Slovenskej republiky, 1. 1. 1993 a nadväzujúci pomerne komplikovaný spoločenský vývoj, najmä politický (etablovanie sa na mape sveta) a ekonomický (posilnenie a stabilizovanie ekonomiky štátu ako celku), ale pochopiteľne aj sociálny, kultúrny a environmentálny vývoj prinášal pre štát ako taký rad problémov. Problémy diferencovaného regionálneho vývoja, neboli v prvých 10 – 15 rokoch samostatného Slovenska „na programe dňa“.

Do určitej miery je preto na mieste otázka, prečo bola a stále je existencia regionálnych rozdielov na Slovensku tak negatívne vnímaná, keď v zásade teória hovorí, že ekonomické aj sociálne rozdiely sa očakávali a sú prirodzené. Negatívne vnímanie regionálnych rozdielov je veľmi časté najmä v štátoch, ktoré neprešli štandardným politickým a ekonomickým vývojom. Klasický príklad sú práve transformujúce sa štáty strednej a východnej post-komunistickej Európy, kde znovu obzvlášť Slovensko je klasický príklad štátu, kde regionálne rozdiely po dlhom období „egalitárstva“ obyvateľov „zaskočili“. Čím je Slovensko v tomto smere osobitné v porovnaní napr. s ostatnými krajinami V4?

Môžeme uviesť aspoň štyri dôvody, prečo sme na existujúce regionálne rozdiely na Slovensku obzvlášť citliví. Územie Slovenska, horné Uhorsko, Felvidék, bolo do roku 1918 hospodársky menej rozvinutou krajinou, Základný vzorec regionálnej štruktúry Slovenska reprezentovalo asi 120 až 150 vyrovnaných „vedľa seba položených“ mini-regiónov, ktoré sa sformovali okolo malých centier s 2 až 5 tisíc obyvateľmi. Len niekoľko regiónov, ktoré sa vyvinuli okolo malého počtu väčších miest malo hierarchicky vyššiu úroveň. Regionálne rozdiely boli vtedy nepatrné. V podstate nič sa nezmenilo ani ďalších 30 rokov, do roku 1948. Do druhej svetovej vojny môžeme regionálnu štruktúru Slovenska charakterizovať ako relatívne jednoduchú viac menej agrárnu štruktúru, málo hierarchizovanú, s početnými malými regionálnymi centrami a k nim inklinujúcimi regiónmi. Ešte pri sčítaní obyvateľstva v roku 1950 žilo v mestách len 25 % obyvateľov, len 7 miest malo viac ako 20 tisíc obyvateľov (Bašovský a Divinsky, 1991). Druhým dôvodom je spomínaná silná regionálna nivelizácia v období budovania komunizmu (1948 – 1989), ako aj výrazná snaha dosiahnutia sociálnej rovnosti, vrátane finančnej, čo pretrvávajúce pocitu rovnosti ešte umocňovalo. Za tretí dôvod, veľkej citlivosti vnímania regionálnych rozdielov na Slovensku treba považovať spomínaný prudký rast regionálnych rozdielov a elitárstva po roku 1989. Je to vôbec možné, aby na jednej strane boli na Slovensku okresy, v ktorých dosiahla hodnota nezamestnanosti 35 % a na druhej strane sú okresy s nezamestnanosťou na úrovni 4 – 6 %? Tento vývoj spôsobil u mnohých ľudí takmer šok. Nakoniec, za štvrtý dôvod si dovoľíme považovať fakt, že sa na Slovensku udomácnilo povedomie, že nielen rast individuálneho bohatstva, ale aj rast bohatstva firiem je „podvodný“. Oligarchovia a veľa „podnikateľov“, politici, sudcovia, štátni zamestnanci na rôznych stupňoch a celý rad ďalších skupín ľudí bohatne na podvodoch, na úkor nás ostatných, teda bohatnú „kradnutím“ štátnych peňazí, vrátane eurofondov.

5.2 Pozície volebných strán na Slovensku a vývoj ich volebných preferencií

Vyššie hodnotené fenomény, kríza kapitalizmu, globalizácia a post-industriálne štádium vývoja spoločnosti sa podľa nášho názoru premieta do volebného správania obyvateľov štátu a následne na život v štáte všeobecne. V tejto časti príspevku sa pokúsime ukázať pozície volebných strán na Slovensku a vývoj ich preferencií v kontexte vyššie zmieňovaných fenoménov.

Už dlhú dobu sa v rámci európskych krajín hovorí o kríze súčasného politického systému. Jednou z črt tohto javu je aj nízka participácia občanov na správe vecí verejných. Okrem nezájmu a nedôvery občanov v štátne inštitúcie rastie aj sociálne napätie v spoločnosti. Ak by sme chceli charakterizovať slovenský stranícko-politický systém posledných 10 rokov, môžeme konštatovať, že ho vnímame ako relatívne nestabilný multipartismus, keď do popredia vystupujú stále nové politické strany, väčšinou však kategórie na jedno použitie (single-use). Tento fenomén pozorujú volební geografi a politológovia aj vo vyspelých západných demokraciách (Lucardie, 2000), kde sa začal prejavovať už pred dvoma dekadami. Nami sledované obdobie rokov 2012 – 2019 môžeme determinovať niekoľkými faktormi, ktoré významnou mierou ovplyvnili stranícko-politický systém Slovenska.

Slovenský stranícky systém je cez svoj multipartismus polarizovaný takzvaným efektom predominantnej strany, ktorý používa vo svojej typológii Sartori (1976). Toto špecifikum sa tiahne od začiatku samostatnosti štátu v roku 1993. Prvým hegmonom politickej scény bola strana Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) dlhoročného premiéra Vladimíra Mečiara a jej pozíciu v novom tisícročí postupne zaujala strana SMER – Sociálna demokracia (SMER – SD) ďalšieho dlhoročného premiéra Roberta Fica. Vrcholom predominancie boli voľby roku 2012, kedy sa SMER – SD podarilo ako prvej strane v histórii samostatného štátu získať nadpolovičnú väčšinu v Národnej rade SR (83 hlasov zo 150) a vytvoriť silnú jednofarebnú vládu.

Povolebná situácia na Slovensku v roku 2016 však odhalila krízu veľkých strán (catch-all parties) a snahu o podporenie nových subjektov. Niektoré tradičné strany, pôsobiaca v parlamente od vzniku štátu ako napr. Kresťansko-demokratické hnutie (KDH), sa do parlamentu vôbec nedostali. SMER – SD dokázal obhájiť svoje víťazstvo, avšak za cenu veľkých strát. Vznikla tak koaličná vláda s pomerne nesúrodým zložením, ktorá vládne cez niektoré krízy a výrazné obmeny doteraz. Najsilnejšou opozičnou stranou sa stala strana Sloboda a Solidarita (SaS). Je dôležité upozorniť, že už od roku 2009 na Slovensku vznikajú vo väčšej miere nové politické strany, ktoré menia celý politický systém a ktoré sa často vezú na aktuálnej vlne populizmu, čo ide ruku v ruke s ďalším sociálnym štiepením aj radikalizáciou širšej verejnosti. Potvrdením týchto javov je fakt, kedy v regionálnych voľbách 2013 zvíťazil v Banskobystrickom kraji kandidát extrémnej pravice Marián Kotleba so svojím antisystémovým volebným programom a následne v parlamentných voľbách sa cez 209 000 oprávnených voličov rozhodlo podporiť svojimi hlasmi jeho stranu Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS), ktorej program je založený na „jednoduchých“ heslách a riešeniach. Tu vidíme súlad s teóriou Lucardieho (2000),

že ľudia nespokojní so súčasným establishmentom si hľadajú „prorokov, čističov a hovorcov“.

Sociálne štiepenie spôsobujúce sociálnu nerovnosť v spoločnosti má v ekonomicky slabých regiónoch podstatný vplyv na orientáciu elektorátu. Základným prvkom politicko-sociologického prístupu skúmanie volieb, ktorého z teoretický základ vychádza z Lipsetové a Rokkanové štúdie (1967) je predpoklad, že politické správanie obyvateľov je zapríčinené predovšetkým ich pozíciou v rámci sociálnej štruktúry. A práve oblasti sociálneho štiepenia chápané ako objektívne charakteristiky rozdeľujúce jednotlivcov do konkrétnych sociálnych skupín, sa pokladali za kľúčové v procese vysvetľovania voličského správania elektorátu (Plešivčák, 2012).

Vzájomné prepojenie a vplyv sociálno-ekonomického prostredia na volebné správanie obyvateľov v určitom geografickom priestore sa premieta do spoločensko-politickej potreby, ktorá vysvetľuje priestorové vzorce volebného správania a problematiky orientácie elektorátu.

Jedným zo spôsobov sledovanie vplyvu sociálno-ekonomického prostredia na volebné správanie obyvateľov je mnohonásobná lineárna regresia, kde podiel hlasov pre vybrané politické strany v jednotlivých voľbách (t. j. závisle premenná) je vysvetľovaný za pomocou nezávisle premenných charakterizujúcich nami zvolenej socioekonomické indikátory. Koefficienty modelu sú vyhľadané tak, aby boli minimalizované odchýlky skutočných hodnôt od preloženého trendu (model). K tomu došlo cez tzv. Metódu najmenších štvorcov (OLS), ktorá sa snaží minimalizovať súčet jednotlivých odchýlok umocnených na druhú (Hendl, 2012). Stanovili sme si referenčného voliča, ktorého parametre sú: muž, vo veku 35 až 49 rokov, s najvyšším ukončeným stredoškolským vzdelaním, zamestnaný a veriaci. Testovanými kategóriami v modeli potom boli: žena; vek 18 až 24 rokov, vek 25 až 34 rokov, vek 50 až 64 rokov; vek 65+ rokov; podiel neveriacich; podiel nezamestnaných; podiel obyvateľstva bez vzdelania či so základným vzdelaním a podiel obyvateľstva s vysokoškolským vzdelaním. Na zdôraznenie niektorých odhalených javov sme ďalej použili korelačnú analýzu, a to pomocou Pearsonovho korelačného koeficientu (r). Ten je chápaný ako klasický párový korelačný koeficient, ktorý nám zaznamenáva mieru asociácie dvoch premenných. V našej práci sme najsilnejšie nájdené korelačné vzťahy znázornili prostredníctvom grafov. Dátové analýzy sme vykonali za použitia softvérových programov R 3.3.1 a Statistica 13 (Przybyla, 2019).

Snaha o postrehnutie dlhodobého vývoja volebných preferencií nás viedla k využitiu databázy všetkých verejných volebných prieskumov v horizonte 6 rokov, t. j. dvoch volebných období slovenského parlamentu. Počiatočným dátumom je 10. 3. 2012, kedy prebehli voľby do Národnej rady SR, konečným dátumom je 31. 5. 2019, kedy bol zverejnený posledný prieskum pred dokončením tejto štúdie, za stred nám slúži 10. 3. 2016, čo je dátum posledných parlamentných volieb.

Pre bližšie preskúmanie sme vybrali tri parlamentné politické strany, ktoré v tejto chvíli reprezentujú jednotlivé prúdy stranického spektra: ľavicovú stranu (SMER – SD), pravicovú stranu (SaS) a extrémistickú stranu (ĽSNS).

Strana SMER – SD ako nová politická strana prvý raz zvíťazila vo voľbách v roku 2006, keď sa v predchádzajúcom období podarilo jej predsedovi Robertovi

Ficovi uskutočniť projekt zjednotenia ľavicových strán. Od tohto obdobia táto strana zvíťazila vo všetkých parlamentných voľbách, hoci v roku 2010 skončila dočasne v opozícii. Podpora SMER – SD v jednotlivých regiónoch Slovenska sa komentuje relatívne jednoducho. Vo voľbách v roku 2016 zvíťazil Smer v 70 okresoch Slovenska zo 79 (v piatich bratislavských okresoch, v jednom košickom a v okrese Senec zvíťazila strana SaS a v okresoch Dunajská Streda a Komárno zvíťazila Strana maďarskej komunity). Výpočet lineárnej regresie medzi volebnými výsledky SMER – SD v roku 2016 a demografickými premennými vykazuje kladnú interakciu až so štyrmi sledovanými kategóriami „vek 18 – 24 rokov“, „vek 25 – 34 rokov“, „vek 65+ rokov“ a „nezamestnaný“ (tab. 2), pričom najväčšiu signifikanciu majú dve posledné kategórie. Môžeme sa domnievať, že práve podiel dôchodcov a nezamestnaných v populácii najviac zvyšuje volebné zisky tejto strany. Najsilnejší nájdený korelačný vzťah s indikátorom „muž“ je znázornený v prílohe 1.

Tabuľka 2 Parametre lineárnej regresie (OLS) medzi volebnými výsledkami SMER – SD a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	336.1816	122.6197	2.742	0.007779	**
žena	-7.6893	1.941	-3.961	0.000179	***
vek 18 – 24 rokov	2.896	1.1737	2.467	0.016094	*
vek 25 – 34 rokov	3.2663	1.3435	2.431	0.017654	*
vek 50 – 64 rokov	-0.6921	0.8123	-0.852	0.397112	
vek 65+ rokov	3.4371	0.7979	4.307	5.36E-05	***
nezamestnaný	1.0923	0.2565	4.259	6.37E-05	***
základná škola	-1.4302	0.3469	-4.123	0.000103	***
vysoká škola	-0.1172	0.2334	-0.502	0.617201	
bez vyznania	-0.2794	0.1449	-1.929	0.057845	.

Zdroj: ŠÚSR, 2016, vlastné výpočty autorov

V roku 2009 založil Richard Sulík novú politickú stranu SaS, ktorá sa v nasledujúcich voľbách v roku 2010 dostala do parlamentu s výsledkom 12,14 %. Jej kampaň bola zameraná na mladých voličov, čomu odpovedal aj štýl vedenia volebnej kampane a kľúčové heslá strany, „Za budúce generácie“ a „Budúce generácie volia SaS“. Strane uškodil pád vlády Ivety Radičovej v roku 2012 a v nasledujúcich voľbách stratila až dve tretiny hlasov a len tesne sa dostala do parlamentu. V tretích voľbách v roku 2016 však SaS skončila na druhom mieste, za SMER – SD a dokázala sa vrátiť do pozície z prvých svojich volieb. V parlamente dne pôsobí ako hlavná opozičná strana. SaS je dlhodobo najúspešnejšia vo veľkých mestách a v ich okolí. Platí to hlavne o Bratislave a Košiciach. Silnú podporu má aj na strednom a hlavne západnom Slovensku, na východe republiky sa jej príliš nedarí. Výpočet lineárnej regresie vykazuje kladnú interakciu s kategóriami „bez viery“ a „vysoká škola“, čo sa dalo vzhľadom na profil strany očakávať (tab. 3). Naopak negatívne vzťahy volebných výsledkov SaS vidíme s vekovou skupinou „50 – 64“ a s „nezamestnaný-

mi“. Najsilnejší nájdený korelačný vzťah s indikátorom „vysoká škola“ je znázornený v prílohe 1.

Tabuľka 3 Parametre lineárnej regresie (OLS) medzi volebnými výsledkami SaS a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	12.77911	37.53323	0.34	0.73453	
žena	0.32098	0.59414	0.54	0.59076	
vek 18 – 24 rokov	-0.82215	0.35927	-2.288	0.02518	*
vek 25 – 34 rokov	0.72161	0.41125	1.755	0.08375	.
vek 50 – 64 rokov	-1.11955	0.24863	-4.503	2.65E-05	***
vek 65+ rokov	0.04616	0.24424	0.189	0.85065	
nezamestnaný	-0.29823	0.07851	-3.799	0.00031	***
základná škola	-0.081	0.10618	-0.763	0.44815	
vysoká škola	0.43905	0.07144	6.145	4.53E-08	***
bez vyznania	0.2508	0.04434	5.656	3.24E-07	***

Zdroj: ŠÚSR, 2016, vlastné výpočty autorov

Extrémistická krajne pravicová strana ĽSNS, adorujúca vojnový Slovenský štát, ktorá má vo svojom programe euroskepticizmus, antiglobalizačné a antimigračné témy, prvýkrát výrazne uspela prostredníctvom svojho predsedu Mariána Kotlebu v krajských voľbách v roku 2013, keď sa Kotleba stal predsedom Banskobystrického samosprávneho kraja. Toto zviditeľnenie pravdepodobne strane pomohlo v nasledujúcich parlamentných voľbách v roku 2016. Ziskom 8,04 % si strana zaistila v NR SR 14 poslaneckých kresiel. Ako upozorňuje Cunningham (2016), strane v týchto voľbách dalo hlas až 22 % prvovoličov, podľa prieskumov však nie z dôvodu podpory extrémizmu, ale na základe rétoriky boja proti súčasnému „establishmentu“, ktorý strana hlása. Výpočet lineárnej regresie vykazuje kladnú interakciu s práve s kategóriami „vek 18 – 24 rokov“ a „nezamestnaný“, čo je tiež vzhľadom na profil strany pochopiteľné (tab. 4). Významnú podporu má ĽSNS v regióne stredného Slovenska, nie je bez zaujímavosti, že v jadre volebnej podpory strany sú okresy, ktoré sú na „popredných“ priečkach v hodnote podielu nezamestnaných, čo nakoniec aj lineárna regresia ukázala (Krupina, Poltár, Brezno, Kežmarok, Gelnica, Vranov nad Topľou). Najsilnejší nájdený korelačný vzťah s indikátorom „vek 20 – 24 rokov“ je znázornený v prílohe 1.

Parametre lineárnej regresie medzi volebnými výsledkami ostatných politických strán, ktoré sa dostali do parlamentu po voľbách v roku 2016 (OLaNO, SNS, SME RODINA, MOST-HÍD a #SIEŤ) a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016 pre ilustráciu uvádzame v prílohe 2.

Politické názory a nálady obyvateľstva v aktuálnom okamihu vyjadrujú predvolebné prieskumy, ako akési „lakmusové papieriky“. Ako tvrdí Kostelecký (2005), výskumy politických preferencií sú skúšobnými voľbami, čo je zrejme už zo štýlu a formulácie otázok, ktoré sú respondentom kladené. Zároveň slúži ako spätná väzba

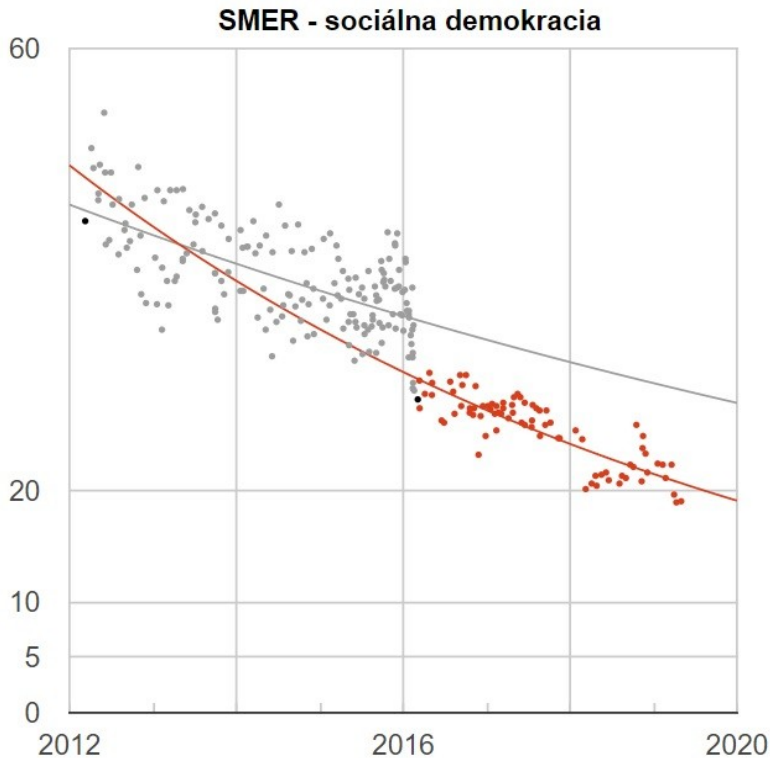
pre politikov, ktorí môžu získať okamžité informácie o reakciách verejnosti na svoje konanie. Predvolebné prieskumy sú zvyčajne najsledovanejšie z prieskumov verejnej mienky a teda najviac rezonujú vo verejnom priestore (Chábová, 2013). Je preto nutné im venovať pozornosť, zároveň ale nepreceňovať ich výpovednú hodnotu. Sledovanie dlhodobého vývoja volebných preferencií pri využití databázy všetkých verejných volebných prieskumov v horizonte 6 rokov, tj. dvoch volebných období slovenského parlamentu, nám ukázalo niektoré zaujímavé výsledky. V príspevku sme sa zamerali len na hodnotenie troch politických strán SMER – SD, SaS a ĽSNS.

Tabuľka 4 Parametre lineárnej regresie (OLS) medzi volebnými výsledkami ĽSNS a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	36.48101	48.64632	0.75	0.4559	
žena	-0.77208	0.77006	-1.003	0.3195	
vek 18 – 24 rokov	1.04021	0.46564	2.234	0.0287	*
vek 25 – 34 rokov	-0.07669	0.53302	-0.144	0.886	
vek 50 – 64 rokov	0.16708	0.32224	0.518	0.6058	
vek 65+ rokov	0.01611	0.31656	0.051	0.9596	
nezamestnaný	0.13314	0.10175	1.309	0.0195	*
základná škola	-0.18968	0.13762	-1.378	0.1726	
vysoká škola	-0.15125	0.0926	-1.633	0.1069	
bez vyznania	0.0963	0.05747	1.676	0.0983	.

Zdroj: ŠÚSR, 2016, vlastné výpočty autorov

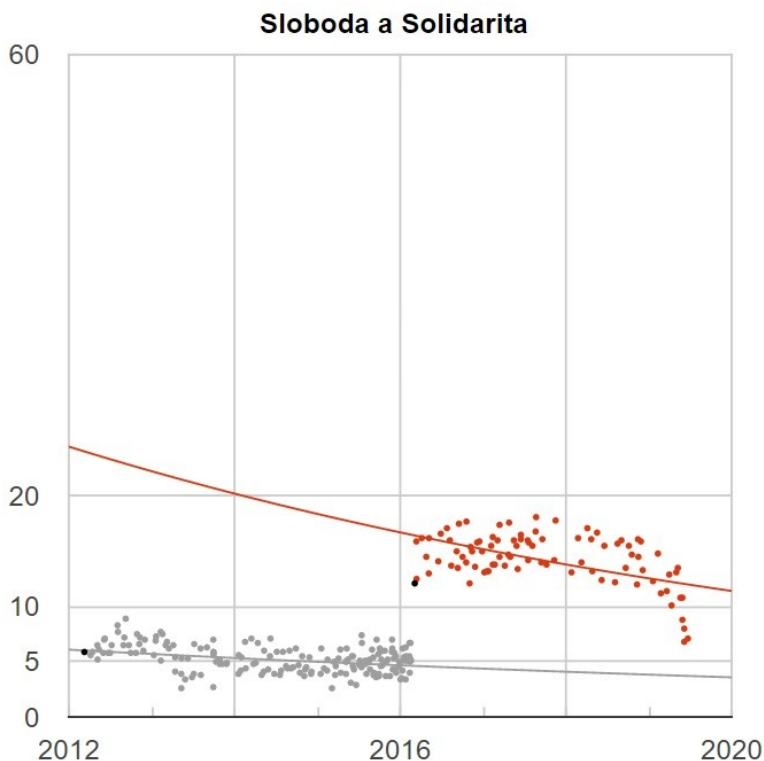
Pri sledovaní vývoja preferencií strany SMER – SD v období šiestich rokov 2012 – 2019 je dôležité upozorniť na tri skutočnosti (graf 1). Prvou je zistenie, že po víťazstve v predčasných voľbách v roku 2012, volebné preferencie strany systematicky klesali. Takýto výsledok by sme mohli komentovať „je to pomerne častý štandardný vývoj“ politickej strany zostavujúcej jednofarebnú vládu. Nespokojnosť obyvateľov, ktorá má podľa nášho názoru korene aj v kríze kapitalizmu, globalizácii a niektorých efektoch post-industriálneho vývoja našej spoločnosti, si „odnáša“ hlavne líder. Práve štvorročné obdobie vlády SMER – SD bolo ovplyvnené končiacou ekonomickou krízou a takisto medzinárodným politickým vývojom v súvislosti s migračnou krízou. Druhým zaujímavým zistením je rádový pokles preferencií po víťazstve strany vo voľbách v roku 2016, čo pravdepodobne spôsobil nižší percentuálny zisk vo voľbách v porovnaní s preferenciami a očakávaním pred nimi a takisto vznik nesúrodnej koalície vlády štyroch strán, ktorá pravdepodobne nespĺnila očakávanie niektorých voličov strany SMER – SD. Treťou skutočnosťou, ktorú môžeme pozorovať na grafe 1 je pokles preferencií strany od začiatku roku 2018, čo sa dá pripísať viacerým skutočnostiam, predovšetkým atmosfére v spoločnosti po vražde novinára Jána Kuciaka a objavením sa „kauzy“ talianskej mafie na Slovensku.

Graf 1 Vývoj volebných preferencií strany SMER – sociálna demokracia.

Zdroj: humannageografia.sk/volby

Na grafe vývoja volebných preferencií strany SaS stoja za zmienku takisto tri skutočnosti. Prvou sú pomerne stabilné nízke preferencie strany v medzivolebnom období 2012 – 2016, keď na nízkych preferenciách asi stále rezonoval podiel Richarda Sulíka na páde vlády Ivety Radičovej v roku 2012. Druhou je rázny nárast preferencií po voľbách v roku 2016 a následné obdobie opäť stabilných preferencií. Nakoniec treťou, aj keď zatiaľ bez dlhšieho trendu, je pokles preferencií na konci sledovaného obdobia. Tu asi treba spomenúť predovšetkým zmenu stredopravého politického spektra po vzniku novej strany Progresívne Slovensko, resp. koalície strán Progresívne Slovensko – Spolu a pravdepodobne aj vplyv už skôr deklarovanej politickej strany prezidenta Kisku „Za ľudí“.

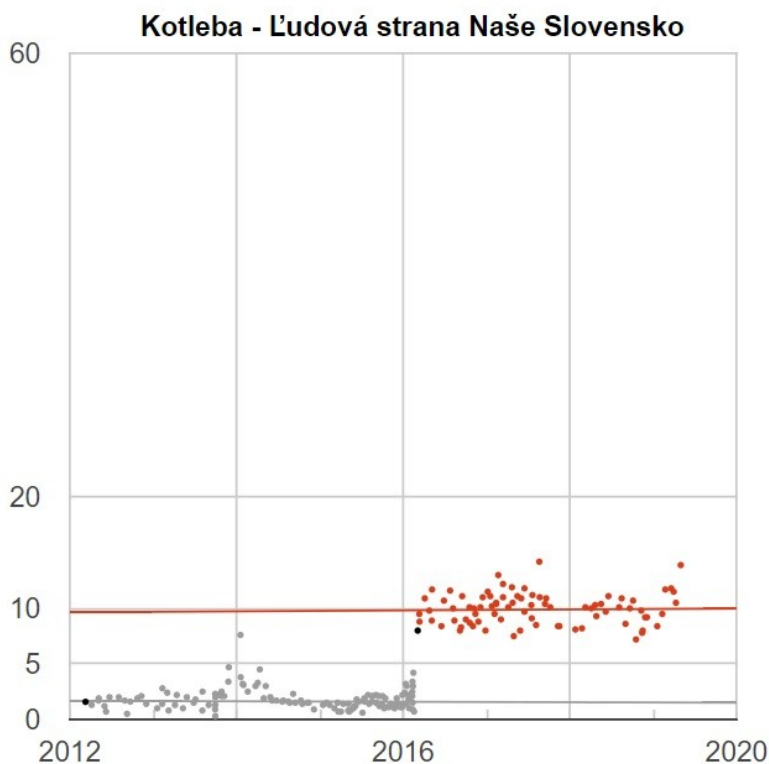

Graf 2 Vývoj volebných preferencií strany Sloboda a Solidarita.
Zdroj: humannageografia.sk/volby

Vývoj volebných preferencií strany ĽSNS vyzerá jednoducho, ale pre štandardné politické strany možno trochu hrozivo. V oboch sledovaných poloviciach sledovaného obdobia si udržiava strana veľmi vyrovnané preferencie (graf 3), pochopiteľne na rôznych úrovniach. V prvej polovici sledovaného obdobia na úrovni 2 – 3 %, druhej polovici už na úrovni 8 – 12 %. Takýto závažný rozdiel v preferenciách môže byť spôsobený aj „špirálou mlčania“, čo je koncept Noelle-Neumanovej (1993), ktorý funguje na psychologickom princípe strachu z izolácie. Práve kontroverznosť politickej strany ĽSNS vo väčšinovej spoločnosti spôsobuje, že mnohí menej radikálni voliči tejto strany sa k svojim preferenciám vôbec nevyjadrujú, alebo ich zatajujú. Ako už bolo spomínané, značná regionálna diferencovanosť Slovenska je daná historickým, kultúrnym, politickým, ekonomickým aj demografickým rozvojom (Krivý 1996). Určité regióny sú silne handikepované tzv. historickou marginalizáciou. Do marginálnych pozícií bola zatlačená značná časť

dedinských sídiel, ale aj celé regióny v neurbanizovanom priestore. Nerozvinuté regióny mali a majú horší potenciál, sú málo aktívne a začali rýchlejšie upadať. Sú definované vyššou mierou nezamestnanosti, než je celoštátny priemer (najmä mladých ľudí), zlou technickou infraštruktúrou, zápornou demografickou krivkou a i. (Krivý a kol., 1996). Strata ekonomických istôt, spôsobuje menšie príležitosti sa zamestnať, a z toho vyplývajúce sociálne pozície obyvateľov sa premietajú do frustrácie občanov, rezignácie na záujem o verejné dianie a následne nižšiu participáciu na správe vecí verejných, čo v konečnom dôsledku vedie aj k nedôvere občanov v štátne a verejné inštitúcie a nakoniec k ich celkovej pasivite. Práve toto je ideálne podhubie pre vznik a rast extrémizmu, čoho obratne využívajú rôzne „alternatívne“ médiá a niektoré politické strany (práve ako LSNS), ktoré stupňujú v týchto obyvateľoch pocit strachu a ohrozenia a pasujú sa do úlohy ich spasiteľov.

Graf 3 Vývoj volebných preferencií strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko.
Zdroj: humannageografia.sk/volby

6 ZÁVER

Situácia na Slovensku je v kontexte ukázaných tendencií spojených s krízou kapitalizmu, vplyvmi globalizácie a efektami, ktoré sprevádzajú post-industriálne štádium vývoja spoločnosti veľmi zložitá. Štát sa na jednej strane snaží riešiť napr. regionálne disparity, ktoré do značnej miery podmieňujú tri uvedené fenomény, na druhej strane sú tu limity, ktoré je prekonať veľmi ťažké.

V zaostávajúcich, resp. menej rozvinutých okresoch Slovenska začala napr. vláda „razantný boj“ proti chudobe, s cieľom naštartovať ich ekonomiku a znížiť nezamestnanosť. Vláda v Zákone č. 336 z 11. novembra 2015 o podpore najmenej rozvinutých okresoch stanovila 12 menej rozvinutých okresov Slovenska, v ktorých miera evidovanej nezamestnanosti vypočítaná z disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie bola v období aspoň deväť kalendárnych štvrtrokov počas obdobia od 1. októbra 2012 do 30. septembra 2015 vyššia ako 1,6-násobok priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike za rovnaké obdobie. Neskôr bolo k týmto 12 okresom pridaných ešte ďalších 5 okresov. Tento prístup vlády netreba považovať za nejakú špeciálnu slovenskú cestu, je to pomerne bežná záležitosť, často sa takéto a podobné prístupy robia nielen v krajinách EÚ, ale aj v krajinách OECD.

Takisto sa začalo pomerne intenzívne diskutovať na úrovni vlády o sociálnej ekonomike. Sociálnu ekonomiku možno charakterizovať a považovať za súčasť celkovej ekonomiky štátu, ktorá je riadená solidaritou, pričom jej primárnou úlohou je napĺňanie sociálnych cieľov, kde sa však sledujú celospoločenské ciele. Minulý rok bol prijatý Zákon č. 112/2018 Z. z. z 13. marca 2018, o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Hneď prvý paragraf tohto zákona napr. hovorí: „§ 1 Predmet úpravy - Tento zákon ustanovuje subjekty sociálnej ekonomiky, sociálne podniky, organizácie sektora sociálnej ekonomiky, poskytovanie podpory pre podniky v širšom priestore sociálnej ekonomiky a vymedzuje sektor sociálnej ekonomiky a štátnu správu v oblasti sociálnej ekonomiky“. Sociálna ekonomika tak v čase globalizácie a súčasných post-industriálnych podmienkach zažila renesanciu, znovu nadobudla význam a zmysel. Jej kľúčovou úlohou sa dnes stáva generovanie príležitostí pracovnej integrácie. Sociálna ekonomika sa snaží reagovať predovšetkým na nasledovné nové sociálno-ekonomické výzvy: boj s nezamestnanosťou a sociálna inklúzia ohrozených (i), udržateľný regionálny a lokálny rozvoj a kvalita života (ii), sociálne nerovnosti medzi rozvinutými a zaostávajúcimi oblasťami (tak v globálnej, ako aj národnej mierke) (iii) a starnutie populácie a zmeny konceptu rodiny (iv).

Nehľadiac na kritiku, ktorá smeruje k týmto krokom vlády zo strany politológov, ekonómov a aj geografov (Korec a Rusnák, 2016), je tu celý rad dôvodov, ktoré nabádajú k opatrnosti hodnotenia úspešnosti týchto krokov vlády. Masík (2018) napr. poukazuje na ekonomické determinanty na úrovni regiónov, ktoré podmieňujú úspešnosť ich revitalizácie. Poukazuje najmä na šesť nasledujúcich determinantov: potrebná je diverzifikovaná ekonomika regiónov, dôležitý je diverzifikovaný export (produkty aj destinácie) regiónu, vyžaduje sa cenová konkurencieschopnosť regiónu,

vývoj by mal smerovať k technologickému zlepšovaniu firiem, vhodné by bolo keby boli v regióne primerane zastúpené „headquarters“ firiem a región by mal disponovať väčším počtom malých a stredne veľkých flexibilných spoločností. Bohužiaľ, toto sú zväčša slabé stránky našich menej rozvinutých regiónov východného Slovenska a juhu stredného Slovenska. Podobne kriticky sa dá vyjadriť aj k uvedeným sociálnym determinantom rozvoja regiónov, aktívnej lokálnej spoločnosti, vysokej, resp. primeranej úrovni podnikania, vysokej, resp. požadovanej úrovni kvalifikácie zamestnancov, flexibilnému trhu práce a prítomnosti aktívnych lídrovi (firmy, inštitúcie, osobnosti).

V príspevku sme chceli explicitne, ale vo veľkej miere hlavne implicitne ukázať aj na vplyv troch hodnotených fenoménov, kríza kapitalizmu, globalizácia a post-industriálny vývoj spoločnosti, na ekonomický, sociálny a politický život na Slovensku. Niektorí autori poukazujú na skutočnosť, že regionálne disparity sú typickými znakmi regionálnej štruktúry Slovenska, podobne ako aj ostatných krajín Európskej únie (Nemecko, Taliansko, Poľsko, Maďarsko a iné). Hodnotenie a správne vysvetlenie regionálnych rozdielov je kľúčovým bodom nielen implementácie rôznych politík zmierňovania regionálnych rozdielov, ale aj prostriedkom na zmierňovanie napätia v spoločnosti.

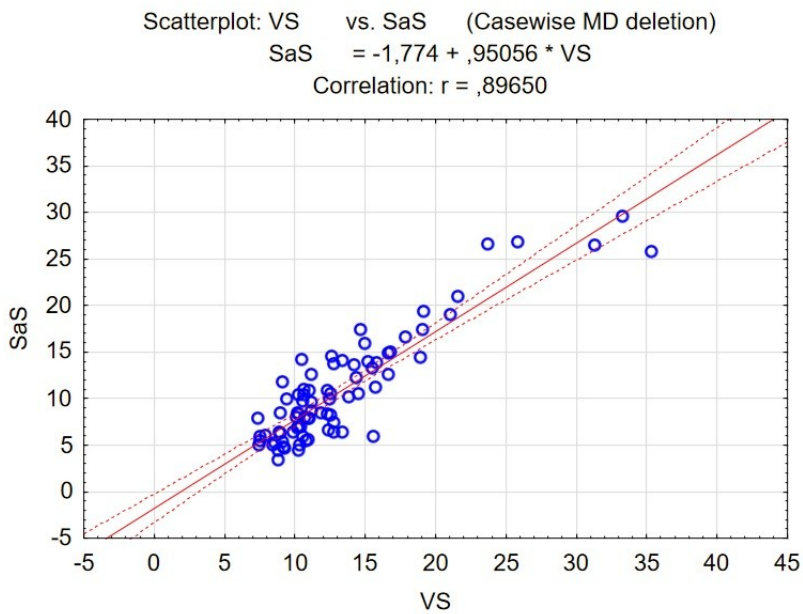
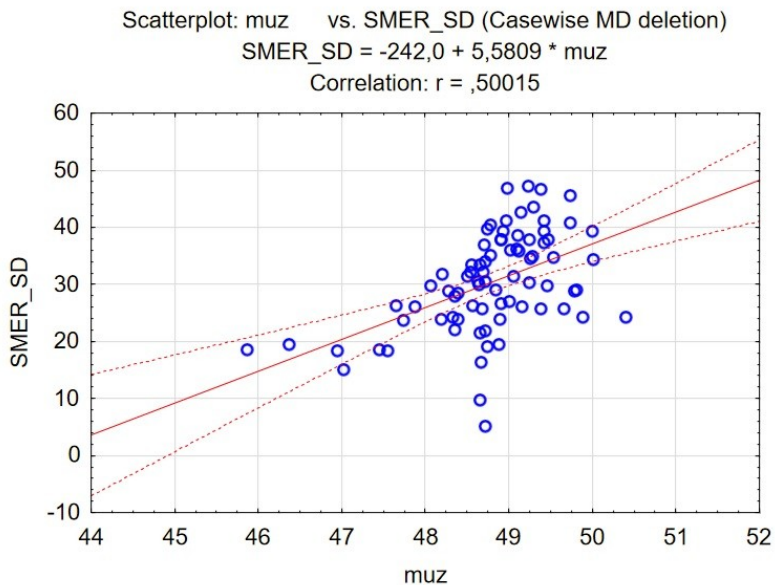
V súčasnosti je to napätie v spoločnosti veľké a dôsledky tohto napätia sa prejavujú aj v politickej rovine. Na Slovensku sa intenzívne diskutuje o vývoji preferencií jednotlivých politických strán, vrátane odhaľovania príčin stúpajúcich alebo klesajúcich preferencií. Politické štiepenie spôsobuje vznik spoločenských bublín medzi ktorými sa neustále rozovierajú pomyselné nožnice. Dnes sú azda dvomi najdiskutovanejšími stranami v súvislosti s ich preferenciami strany SMER – Sociálna demokracia a Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Práve rozdielnosť vyznávajúcich hodnôt a prehľbujúci sa konflikt vo spoločnosti vede k istému nálepkovaniu voličov týchto strán (ako napríklad „starí komunisti“ verzus „fašisti“). Samozrejme takéto pejoratívne označovania sympatizantov strán nemá veľkú výpovednú hodnotu, preto sme sa v príspevku pokúsili o exaktnejšie hodnotenie tohto fenoménu na základe korektných štatistických dát.

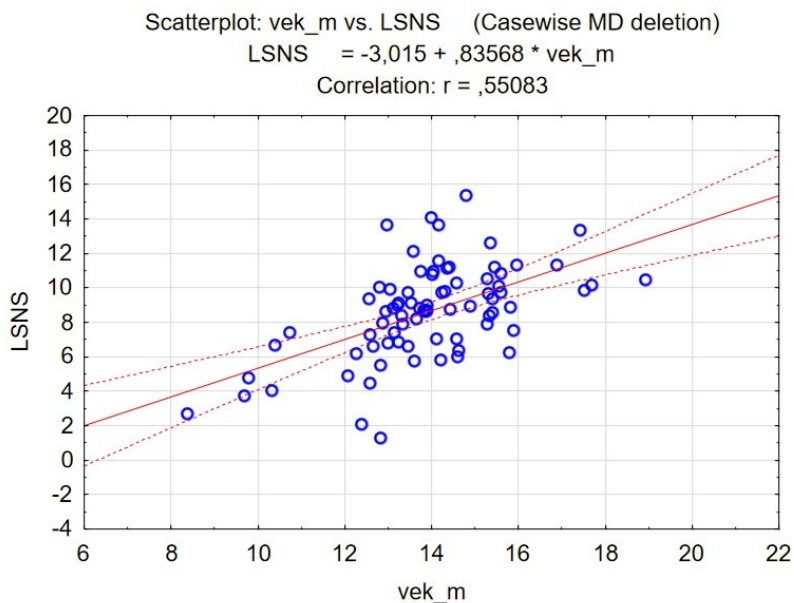
PodĎakovanie

Príspevok bol pripravený s podporou projektu VEGA č.1/0745/16 „Autonómnosť, vzájomná závislosť a interakcie priestorových systémov“.

Príloha 1

Najsilnejšie nájdené korelačné vzťahy medzi výsledky politických strán SMER – SD, SaS a LSNS a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016

Zdroj: ŠÚSR 2016, vlastné výpočty autorov

Príloha 2

Parametre lineárnej regresie (OLS) medzi volebnými výsledkami OĽaNO, SNS, SME RODINA, MOST-HÍD a #SIEŤ a vybranými socioekonomickými premennými v roku 2016

OĽaNO

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	63.0049	46.31263	1.36	0.17812	
žena	-0.40499	0.73312	-0.552	0.58244	
vek 18 – 24 rokov	-0.45046	0.4433	-1.016	0.31312	
vek 25 – 34 rokov	-0.61298	0.50745	-1.208	0.23118	
vek 50 – 64 rokov	-0.34297	0.30678	-1.118	0.26746	
vek 65+ rokov	-0.72507	0.30138	-2.406	0.01882	*
nezamestnaný	-0.27576	0.09687	-2.847	0.00581	**
základná škola	-0.0102	0.13101	-0.078	0.93816	
vysoká škola	0.27843	0.08816	3.158	0.00235	**
bez vyznania	0.05549	0.05471	1.014	0.31399	

SNS

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	61.84702	51.94431	1.191	0.23787	
žena	-1.72274	0.822263	-2.095	0.03983	*
vek 18 – 24 rokov	1.625962	0.497209	3.27	0.00168	**
vek 25 – 34 rokov	0.843795	0.569151	1.483	0.14275	
vek 50 – 64 rokov	-0.00215	0.344086	-0.006	0.99504	
vek 65+ rokov	0.890445	0.338023	2.634	0.0104	*
nezamestnaný	0.080516	0.108649	0.741	0.46117	
základná škola	-0.39751	0.146946	-2.705	0.00859	**
vysoká škola	-0.0813	0.098877	-0.822	0.41378	
bez vyznania	0.008966	0.061366	0.146	0.88426	

SME RODINA

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	81.96095	26.78132	3.06	0.003148	**
žena	-0.891	0.42394	-2.102	0.039232	*
vek 18 – 24 rokov	-0.61865	0.25635	-2.413	0.018469	*
vek 25 – 34 rokov	-0.01005	0.29344	-0.034	0.972775	
vek 50 – 64 rokov	-0.38187	0.1774	-2.153	0.034855	*
vek 65+ rokov	-0.29117	0.17428	-1.671	0.099304	.
nezamestnaný	-0.01659	0.05602	-0.296	0.767962	
základná škola	-0.2756	0.07576	-3.638	0.000526	***
vysoká škola	-0.12092	0.05098	-2.372	0.020486	*
bez vyznania	0.04803	0.03164	1.518	0.133552	

MOST-HÍD

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzťahu
(konštanta)	-253.182	107.0386	-2.365	0.02083	*
žena	5.72683	1.69439	3.38	0.001197	**
vek 18 – 4 rokov	-2.41773	1.02457	-2.36	0.021121	*
vek 25 – 34 rokov	-1.63692	1.17282	-1.396	0.167276	
vek 50 – 64 rokov	0.92099	0.70904	1.299	0.198291	
vek 65+ rokov	-1.39706	0.69654	-2.006	0.048812	*
nezamestnaný	-0.29149	0.22389	-1.302	0.197266	
základná škola	1.04685	0.3028	3.457	0.000939	***
vysoká škola	-0.23136	0.20375	-1.135	0.260099	
bez vyznania	-0.02452	0.12645	-0.194	0.846845	

#SIEŤ

nezávislé premenné	odhad parametrov	štandardná chyba	t hodnota	Pr(> t)	významnosť vzt'ahu
(konštanta)	48.75054	32.87003	1.483	0.14259	
žena	-0.56978	0.52032	-1.095	0.2773	
vek 18 – 24 rokov	0.0188	0.31463	0.06	0.95253	
vek 25 – 34 rokov	-0.34846	0.36016	-0.968	0.33667	
vek 50 – 64 rokov	-0.22231	0.21774	-1.021	0.31081	
vek 65+ rokov	-0.371	0.2139	-1.734	0.0873	
nezamestnaný	-0.0674	0.06875	-0.98	0.33032	
základná škola	-0.04343	0.09299	-0.467	0.6419	
vysoká škola	0.17303	0.06257	2.765	0.00729	**
bez vyznania	0.0348	0.03883	0.896	0.3733	

Zdroj: ŠÚSR 2016, vlastné výpočty autorov

Literatúra

- BALÁŽ, P. 2018. Čína nám ukazuje dlhý nos. *Téma*, 8, 22-29.
- BAŠOVSKÝ, O., DIVÍNSKY, B. 1991. The development of modern urbanization in Slovakia and present problems. *Revue Belge de Géographie*, 115, 1-2-3, 265-277.
- BELL, D. 1973. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basicbook, 164 s.
- BREMMER, I. 2014. *Konec voľného trhu; štátni zásahy a jejich politická rizika*. Praha: Vyšehrad, 204 s.
- BLAŽEK, J. 2012. Regionální inovační systémy a globální produkční sítě – dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, 117, 2, 109-233.
- BLAŽEK, J. 2016. Towards a typology of repositioning strategies of GVC/GPN suppliers: the case of functional upgrading and downgrading. *Journal of Economic Geography*, 16, 849-869.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, implikace)*. Karolinum, Praha, 342 s.
- CUNNINGHAM, B. 2016. *5 takeaways from Slovakia's election*. [online] [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <<https://www.politico.eu/article/slovakia-fico-asylum-migrants-elections-nazi-nationalists/>>
- HAMPL, M. 2001. Regionální vývoj v období transformace. In HAMPL, M. a kol. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. DemoArt, Praha, 17-41.
- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha, Univerzita Karlova Praha, 145 s.
- HENDL, J. 2012. *Přehled statistických metod: analýza a meta analýza dat*. Praha, Portál, 243 s.
- HOLTON, R. 2006. Globalizace. In HARRINGTON, A. a kol. (eds.) *Moderní sociální teorie*. Portál, Praha, 385-410.
- CHÁBOVÁ, K. 2013. Komparace metodických postupů předvolebních průzkumů agentur CVVM, ppm factum, Median a STEM. *Naše společnost*, 1, 25-35.
- JAURA, Z. 1988. *Východiská a základné predpoklady socialistickej industrializácie Slovenska*. Bratislava, Veda, 229 s.
- KELLER, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha, Sociologické nakladatelství, 197 s.

- KELLER, J. 2011. Koncept postindustriální společnosti a jeho slabiny. *Sociológia*, 43, 4, 323-337.
- KINOSIAN, N. 2019. Agents of change in peripheral regions. *Baltic Worlds*, XII, 2, 61-66.
- KOREC, P. 2009. General and individual reasons of development of regional structure of the Slovak Republic. In TATARKIN, A. I. (ed.) *Russia and Slovakia: modern tendencies of demographic and socioeconomic processes*. Ekaterinburg, Institute of Economics, 50-72.
- KOREC, P., MATU, P., ONDOŠ, S., PÁLKOVÁ, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Geo-grafika, Bratislava, 227 s.
- KOREC, P., MAČANGA, M., SOKULIAK, A. 2011. Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov. *Geographia Cassoviensis*, V, 2, 57-66.
- KOREC, P., RUSNÁK, J. 2016. Zaoštvávajúce regióny Slovenska v kontexte nového (európskeho) regionalizmu. *Geografické informácie*, 20, 2, 216-230.
- KOREC, P., ONDOŠ, S., RUSNÁK, J. 2016. Regionálne disparity na Slovensku; niekoľko poznámok k ich bádaniu. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, 2, 257-293.
- KOSTELECKÝ, T. 2005. Model predikce výsledků voleb – alternativní přístup k odhadům volebních výsledků ve volebních obvodech. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41, 1, 79-101.
- KRIVÝ, V., FEGLOVÁ, V., BALKO, D. 1996. *Slovensko a jeho regióny – sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Nadácia Médiá, Bratislava, 414 s.
- LUBELCOVÁ, G. 2012. Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. *Sociológia*, 44, 1, 83-108.
- LUCARDIE, P. 2000. Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics*, 6, 2, 175-185.
- MARTIN, R. 1999. The new “geographical turn” in economics: some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23, 1, 65-91.
- MASIK, G. 2018. An agency perspective of resilience: the case of Pomorskie region. *European Planning Studies*, 26, 5, 1060-1077.
- MLÁDEK, J. 1990. *Teritoriálne priemyselné útvary Slovenska*. Vyd. UK Bratislava, 290 s.
- NOELLE-NEUMANN, E. 1993. *The spiral of silence. Public opinion - our social skin*. Chicago University of Chicago Press.
- O’SULLIVAN, J. 2007. *Prezident, papež a priemierka, trojice, ktorá zmenila svet*. Ideál, Praha, 384 s.
- PALATKOVÁ, M. 2013. *Mezinárodní turismus*. Grada, Praha, 266 s.
- PAVLÍNEK, P. 2004. Regional Development Implications of FDI in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, 11, 1, 47-70.
- PAVLÍNEK, P. 2012. The internationalization of corporate R&D: Effects in the automotive industry of East-Central Europe. *Economic Geography*, 88, 3, 279-310.
- PAVLÍNEK, P. 2018. Global production networks, foreign direct investment, and supplier linkages in the integrated peripheries of the automotive industry. *Economic Geography*, 94, 2, 141-165.
- PAVLÍNEK, P. 2019. Restructuring and internationalization of the European automotive industry. *Journal of Economic Geography*, 19, 1, 1-33.
- PLEŠIVČÁK, M. 2012. State of Urban-Rural Cleavage in Electoral Preferences Caused by Socio-Political Situation in Functional Urban Regions of Western Slovakia. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, 43, 2, 83-99.
- POPJAKOVÁ, D. 2008. Globálna verzus postsocialistická transformácia priemyslu (na príklade Slovenska). *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 51, 3-25.
- HUMANNAGEOGRAFIA. SK/VOLBY, 2019. *Preferencie politických strán k 10. máju 2019*. [online] [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <<http://humannageografia.sk/volby>>
- PRZYBYŁA, V. 2019. *Prostorová diferenciacie volebných preferencií a volební účasti v postsocialistických zemích*. Dizertačná práca, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava, 176 s.

- RAWORTH, K. 2018. *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. Cornerstone, 384 p. ISBN: 9781847941398
- RUSNÁK, J. 2012. *Nové trendy v ekonomickej geografii: evolučne orientovaná, komplexne založená a sieťová perspektíva*. Dizertačná práca, PRIF UK Bratislava, s. 155.
- RUSNÁK, J., KOREC, P. 2013. Alternatívne koncepcie postsocialistickej transformácie. *Ekonomický časopis*, 61, 4, 396-418.
- SARTORI, G. 1976. *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SMITH, A. 1998. *Reconstructing the Regional Economy: Industrial Transformation and Regional Development in Slovakia*. Edward Elgar. 434 s.
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. 2006. Neo-Liberalism and Post-Socialist Urban Transformation: Poverty, Inequality and the City. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.
- SOKOL, M. 2001. Central and Eastern Europe a decade after the fall of state-socialism: Regional dimensions of transition processes. *Regional Studies*, 35, 7, 645-655.
- SOROS, G. 2002. O globalizácii (*Ako funguje globálny kapitalizmus a ako ho zlepšiť*). Kalligram, Bratislava.
- STIGLITZ, J. E. 2006. Ako napraviť globalizáciu. *Pravda*, 9. september 2006, príloha denníka, s. III.
- STIGLITZ, J. 2012. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company, 316 p. ISBN 0393345068
- STANĚK, P. 1999. *Globalizácia svetovej ekonomiky*. EPOS, Bratislava.
- SÝKORA, L. 2000. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In JEHLIČKA, P., TOMES, J., DANĚK, P. (eds.) *Stát, prostor, politika (vybrané otázky politické geografie)*. Karlova Univerzita, Praha, 59-79.
- ŠIKULA, M. 2006. Konkurencieschopnosť v súradniciach globalizácie. *Ekonomický časopis*, 54, 10, 965-982.
- THER, P. 2016. *Nový porádek na starém kontinente; příběh neoliberální Evropy*. Libri, Praha, 357 s.
- TOFLER, A. 1980. *The Third Wave*. Bantam Books, New York, 212 s.
- URBAN, L. 2017. *Sociologie; klíčová témata a pojmy*. Grada, Praha, 232 s.

Crisis of capitalism, globalization and post-industrial development of society and their impact on political development in Slovakia

Summary

The scissors between the richest and the rest of the population are still spreading, which is also true on a global scale in the national states. The boundaries between politics and business are blurred, they may be lost, the rules of the game are determined by those who think they then play and benefit greatly. Income inequality is increasing in a form that 50 years ago no one could even imagine and the agitation and aggression of the disabled seem unmanageable.

The essence of the problem is that the advocates of capitalism have overshadowed when they believed in the self-regulatory ability of the free market. Finding ever better products and services replacing investment in lobbyists and political campaigns, in lawyers and in ways that block competition. The crisis of capitalism is here and what can be done in this situation?

What needs to be done in this situation? The answer seems simple. It is needed to overwrite the abusive legislation, to change the tax system, to regulate outdated antitrust legislation, to limit financial contributions for a political campaign, to

strengthen state supervision, to invest in education, to support basic research, to limit tax paradise etc. However, the question is more complicated. How to push these changes in the atmosphere of today's interconnection of politicians, oligarchs and lawyers (and growing populism)?

Quite often, we are witnessing protests and conflicts behind which the less educated and less flexible workers are dissatisfied. This dissatisfaction of the ever-increasing number of people affected by social development allows us to understand the renaissance of xenophobia, expansive nationalism, left and right-wing radicalism, offensive extremism and intolerant religious conflicts. Slovakia is no exception, and these phenomena have become reality. Solving this situation is difficult, so far we can only accept the statement: „New time is coming up with new problems that require new approaches and ways of thinking“. This situation will always try to use a number of political parties, state institutions or “very well oriented” individuals is also obvious and difficult to solve.

Neoliberal globalization have introduce in Slovakia after 1989 a number of fundamental changes in the functioning of political, economic and social systems. In the assessment of socio-economic development, or competitiveness, attention has been shifted from state level to its individual regions. Regional disparities are a typical features of regional structure of Slovakia as well as others European countries (Germany, Italy, Hungary, Poland etc.). The evaluation and correct explanation of regional disparities is the key point to the implementation of the policy of mitigation of regional disparities. Nowadays, the tension in Slovak's society is great, and the consequences of this tension are also manifested in the political scene, e.g. voting preferences of political parties. In Slovakia, the development of preferences of individual political parties is intensively discussed, including the discovery of the causes of increasing or decreasing preferences. In the submitted paper we have explicitly, but to a large extent, implicitly pointed to the influence of three evaluated phenomena, the crisis of capitalism, globalization and post-industrial development of society, to economic, social and political life in Slovakia. Finding out that the preferences of standard political parties are decreasing and preferences of radical political parties are increasing in Slovakia there is nothing new, it is a phenomenon typical of the whole European Union.